

EVANGELICKÁ
TEOLOGICKÁ
FAKULTA
Univerzita Karlova

Možnosti sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody

Bakalářská práce

Barbora Benešová

Katedra: Sociální práce

Vedoucí: PhDr. Pavel Pěnkava, Ph.D.

Studijní obor: Sociální a pastorační práce

Rok: 2024

Prohlášení o samostatném zpracování práce

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Metody sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody* zpracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury. Tuto práci nepředkládám k obhajobě na jiné škole. Souhlasím s tím, aby uvedená práce byla pro studijní účely zpřístupněna dalším osobám nebo institucím.

V Praze dne:..... Podpis:.....

Anotace

Tato bakalářská práce s názvem Metody sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody si klade za cíl zjistit, zda odsouzení využívají pomoci sociálního pracovníka a do jaké míry jim jejich intervence pomáhá v přípravě na výstup z výkonu trestu odnětí svobody a po výstupní období. Celkově mi jde o možnost přispět do diskuse o využití sociální práce v tak specifických podmínkách a závadovém prostředí jakým je vězeňské prostředí a jeho vlivu na chování odsouzených.

Práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a empirické. Teoretická část se skládá ze šesti kapitol, které se zabývají pojetím trestu, historií trestání, výkonem trestu odnětí svobody, jeho průběhem, typologií vězněných osob, sociální prací, sociálními pracovníky a v neposlední řadě i duchovní péčí. Část empirická je zpracována formou výzkumného šetření, obsahuje metodologii výzkumného šetření, cíle a výzkumné otázky, výzkumný vzorek, a to vše je vyhodnocováno na základě analýzy rozhovorů se sociálními pracovníky působících v penitenciárním prostředí.

Klíčová slova:

Výkon trestu, trest, věznice, sociální práce, sociální pracovník, metody, postpenitenciární péče, odnětí svobody.

Abstract

This bachelor's thesis, entitled Methods of social work with persons serving a prison sentence, aims to find out whether convicts use the help of a social worker and to what extent their intervention helps them in preparing for release from serving a prison sentence and after the release period.

The work is divided into two parts – theoretical and empirical. The theoretical part consists of six chapters that deal with the concept of punishment, the history of punishment, the execution of a prison sentence, its course, the typology of imprisoned persons, social work, social workers and, last but not least, spiritual care. The empirical part is processed in the form of a research investigation, it contains the methodology of the research investigation, goals and research questions, the research sample and all of this is evaluated based on the analysis of interviews with social workers working in the penitentiary environment.

Keywords:

Execution of sentence, punishment, prison, social work, social worker, methods, post-penitentiary care, imprisonment.

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu PhDr. Pavlovi Pěnkavovi, PhD. za odborné vedení, cenné rady a pomoc při psaní bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem sociálním pracovníkům z vězeňských služeb, se kterými jsem měla možnost spolupracovat a zrealizovat tak tuto práci a v neposlední řadě mým blízkým, kteří mi poskytli vhodné zázemí při psaní práce.

Obsah

Úvod.....	8
1 Trest.....	10
1.1 Pojem trestu	10
1.2 Účel trestu.....	11
1.3 Historie trestu a trestání.....	13
2 Výkon trestu odnětí svobody.....	15
2.1 Vězeňská služba České republiky	15
2.2 Organizace vězeňské služby	19
2.3 Trest odnětí svobody v systému trestů	20
3 Průběh výkonu trestu odnětí svobody	23
3.1 Diferenciace, přijímání a umístování osob	25
3.2 Práva a povinnosti odsouzených.....	27
3.3 Program zacházení s odsouzenými.....	29
3.4 Specifické skupiny odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.....	32
3.5 Typologie osobností vězněných osob.....	32
3.6 Negativní vlivy ve vězeňském prostředí	36
3.7 Propuštění z výkonu trestu	37
4 Sociální práce jako profese.....	39
4.1 Sociální práce s osobami ve výkonu trestu a po výstupu z VTOS	40
4.2 Metody sociální práce.....	41
4.3 Přístupy v sociální práci	42
4.4 Cíle sociální práce	43
4.5 Multidisciplinární tým	44
4.6 Penitenciární a postpenitenciární péče	45

5	Sociální pracovník.....	48
5.1	Předpoklady a kompetence k výkonu profese	48
5.2	Specifické činnosti sociálního pracovníka Vězeňské služby.....	50
6	Duchovní služba vězeňských kaplanů.....	52
	Empirická část.....	55
7	Výzkumné šetření.....	55
7.1	Metodologie výzkumného šetření	55
7.2	Hlavní cíl a výzkumné otázky šetření.....	56
7.3	Výzkumný vzorek.....	56
7.4	Metoda a technika sběru dat	57
7.5	Shrnutí výsledků výzkumného šetření.....	58
7.6	Diskuze	62
7.6.1	Motivace k výkonu profese	62
7.6.2	Poskytované služby	64
7.6.3	Spolupráce s rodinami	65
7.6.4	Efektivita intervencí	66
7.6.5	Překážky a výzvy.....	68
7.6.6	Změny v systému.....	69
8	Závěr.....	72
	Seznam literatury.....	73

Úvod

Téma výkonu trestu odnětí svobody je nedílnou součástí trestního práva a má významný vliv na společnost. Bakalářská práce se zaměřuje na komplexní analýzu systému trestu odnětí svobody v České republice, zejména na roli sociální práce v procesu rehabilitace odsouzených. Cílem je poskytnout ucelený pohled na problematiku týkající se penitenciární a postpenitenciární péče.

Problematika vězeňské sociální práce představuje klíčovou oblast zájmu nejen odborníků, ale i celé společnosti. Tento fenomén je úzce spjat s efektivitou rehabilitace odsouzených a jejich úspěšnou reintegrací do společnosti. Vězeňská služba České republiky, jako instituce odpovědná za výkon trestů, hraje zásadní roli v procesu zajišťování nejen bezpečnosti, ale také sociální pomoci a podpory odsouzeným. Význam sociální práce ve vězeňském prostředí je podtržen výzkumy a názory odborníků. Například podle Čírtkové (2015) je efektivní sociální práce v rámci vězeňského systému nezbytná pro snižování recidivy a podporu sociálního začlenění propuštěných jedinců. Tento názor podporují i studie Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP), které opakovaně ukazují, že kvalitní sociální služby ve věznicích mají pozitivní dopad na chování odsouzených a jejich připravenost na život po propuštění.

Cílem této práce je analyzovat současný stav vězeňské sociální práce v České republice, identifikovat hlavní výzvy a překážky, se kterými se sociální pracovníci potýkají, a navrhnout doporučení pro zlepšení praxe. Tato problematika je aktuální a má významný dopad na širokou společnost, jelikož úspěšná reintegrace odsouzených snižuje riziko recidivy a podporuje bezpečnost a stabilitu ve společnosti.

Téma této bakalářské práce jsem si zvolila na základě osobní zkušenosti z praxe ve věznicích, které jsem se měla možnost zúčastnit. Během této praxe jsem se blíže seznámila s každodenními výzvami a specifiky práce sociálních pracovníků v tomto prostředí. Zaujalo mě, jak komplexní a náročná tato práce je a zároveň jsem si uvědomila její zásadní význam pro rehabilitaci a reintegraci odsouzených. Tato zkušenost ve mně probudila hlubší zájem o tuto

oblast a motivovala mě k tomu, abych se ve své bakalářské práci zaměřila na analýzu a zlepšení praxe sociální práce ve vězeňských zařízeních.

Tato bakalářská práce tedy nejen analyzuje současnou situaci, ale také usiluje o přispění k diskusi o zlepšení podmínek pro efektivní sociální práci ve vězeňských zařízeních, což je klíčové pro úspěšnou reintegraci odsouzených do společnosti.

1 Trest

V první části této bakalářské práce je důležité se soustředit na definici klíčového pojmu "trest". Porozumění této definici a účelu trestu umožní lepší orientaci a pochopení následujících kapitol. Jednotlivé kapitoly jsou navrženy tak, aby logicky následovaly a poskytly komplexní přehled o nepodmíněném trestu odnětí svobody a jeho provádění. Tento celkový přehled nám také umožní lépe porozumět podmínkám a prostředí, ve kterém sociální pracovník vykonává svou profesi.

1.1 Pojem trestu

Trest je jedním z hlavních prostředků výchovy. V sociálním rámci se používá jako významný obranný mechanismus proti chování a jednání, které porušuje ustálené sociální normy, pravidla nebo konvence, včetně delikventního chování. Systém trestů je stanoven sociálními normami, zejména právem. Trest by měl pro pachatele představovat vysoké riziko dopadení a nevyhnutelného odsouzení. Měl by pro něj být především citelný a většinou následovat co nejdříve po jeho spáchání. V penologickém pojetí má trest dvě hlavní roviny: ochranu společnosti před pachateli trestných činů a korektivní funkci, která kompenzuje chyby (Sochůrek, 2007, s. 11-13)

„Trest odnětí svobody představuje jednu ze zákonných možností zásahu státní moci do základních práv a svobod jedince. Jedná se o zásah natolik závažný, že právní rámec pro ukládání a výkon trestu odnětí svobody je dán nejen na vnitrostátní ale i mezinárodní, resp. Evropské úrovni“ (Kalvodová, 2016, s. 19)

Každá lidská společnost si vytváří svůj vlastní systém reakcí na situace, kdy jsou porušovány nebo nedodržovány základní normy, hodnoty nebo kdy je ohroženo celkové fungování společnosti. Tento systém se projevuje i v případě pachatelů trestných činů, kteří svým jednáním ohrožují etické základy společnosti a standardy sociálního soužití. Stát reaguje na trestnou činnost prostřednictvím opatření, aktivit a prostředků, které vyvíjí v boji s trestnou činností. Názory na tresty a metody jejich výkonu, postoj k pachatelům trestných činů a způsoby, jak s nimi zacházet, vždy odrážejí kulturní, ekonomickou a společenskou úroveň dané

společnosti, včetně postoje k individuálním právům a svobodám, a jsou součástí konceptu sociální kontroly kriminality. V reakci společnosti na trestné činy zaujímá významné místo systém sankcí, který je reprezentován trestním právem. Trestní právo identifikuje nejzávažnější formy sociálně deviantního chování, přiřazuje jim různé sankce a stanovuje pravidla jejich uplatnění. V trestním právu jsou zakotveny klíčové hodnoty společnosti, jež jsou státem chráněny. Pokud jedinec tato pravidla poruší, dochází k naplnění skutkové podstaty trestného činu, a na jeho jednání je pak reagováno trestem, který představuje právní důsledek spáchaného trestného činu. (Černíková, 2005, s. 23-25)

Na základě shrnutí výše uvedených informací lze trest definovat jako „právní následek trestného činu představující jeden z prostředků realizace ochranné funkce trestního práva, ukládaný na základě zákona výlučně trestním soudem, zahrnující v sobě určitou újmu pro pachatele a vyjadřující negativní hodnocení pachatele a jeho činu, jehož výkon je vynutitelný státní mocí.“ (Kratochvíl a kol., 2009, s. 471)

1.2 Účel trestu

Trest odnětí svobody si klade za cíl takové zacházení s odsouzeným, které usiluje o umožnění odsouzenému pracovat, kulturně se rozvíjet a vzdělávat, aby nacházel uspokojení v práci, v prospěšném využívání volného času a v respektování slušného soužití se všemi ostatními lidmi. Teoretické přístupy k účelu trestu se objevují v synchronizaci s vývojem společnosti a postupně směřují k humanizaci trestu odnětí svobody. Teorie účelu trestu mohou být klasifikovány podle podstaty a historie vývoje na absolutní, relativní a smíšené (slučovací). (Raszková, Hoferková, 2018, s. 43)

- Absolutní teorie, také označované jako teorie odplaty, nepřikládají žádné další cíle k ukládání trestů mimo samotné potrestání. Trest je vnímán jako spravedlivá odplata za spáchaný trestný čin, která není primárně zaměřena na osobu pachatele, ale má svůj vlastní účel a odpovídá požadavkům absolutní spravedlnosti. Trest by měl odpovídat povaze spáchaného provinění a měl by obsahovat odpovídající míru utrpení, bolesti a ztráty, kterou trestný čin způsobil. Tato odplata je zaměřena na minulost a nezabývá se nápravou nebo budoucím chováním pachatele. (Černíková, 2005, s. 24-25)

- Reflektivní teorie vidí účel trestu v ochraně společnosti před opakováním trestného jednání daného jedince, a proto klade základy pro preventivní opatření spojená s ukládáním trestů. Jejich podstatu lze shrnout jako trestání za účelem zabránění dalšího zla. Tyto teorie se zaměřují na budoucnost, berou v úvahu okolnosti a osobnost pachatele, a trest vnímají jako formu léčby, která má zabránit budoucímu páchání trestné činnosti. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 44)
- Smíšená (slučovací) teorie se snaží propojit myšlenku odplatného trestu s jeho účelovou funkcí. Trest by měl předcházet trestným činům prostřednictvím tzv. generální prevence, která je zaměřena na potenciální pachatele, a zároveň by měl působit speciální prevencí na pachatele trestného činu, o kterém se rozhoduje. Na základě smíšené teorie je navržen náš koncept trestu, který má několik cílů:
 - a) ochránit společnost před pachatelů trestných činů,
 - b) zabránit odsouzenému v opakování trestné činnosti,
 - c) vychovat jej k životu v souladu s normami,
 - d) mít výchovný vliv i na ostatní členy společnosti.

Cílem trestu je tedy přispět k omezení zločinnosti a chránit společnost před trestnými činy, odvracet takové činy, které ohrožují práva a svobody občanů, zabránit pachatelům v dalším páchání trestných činů, a vychovat je k dodržování zákonů a náležitému chování jako občané, přičemž současně působí výchovně i na ostatní členy společnosti. (Černíková, 2005, s. 24-25)

Vedle účelu trestu se také rozlišuje jeho funkce. Veteška, Fischer (2020) pojednávají o funkci výchovné, preventivní, ochranné a restorativní.

- **Výchovná funkce:** za pomoci trestu se přispívá k nápravě potrestaného.
- **Preventivní funkce:** odrazování či odstrašování jiných od podobného jednání.
- **Ochranná funkce:** ochraňování společnosti před pachateli, tuto funkci naplňuje věznění osob či vyhoštění ze země.
- **Restorativní funkce:** obnovuje spravedlnost, která byla protiprávním jednáním porušena. Jedná se o historicky nejstarší funkci (dnes je poněkud méně srozumitelná).

1.3 Historie trestu a trestání

V raných dobách vývoje právní kultury měli často dominantní roli jednotlivci nebo jejich blízcí, kteří měli právo na pomstu, často podle principu oko za oko, zub za zub. S rostoucí centralizací moci státu se však tato role přesouvala na vládnoucí elity, které obvykle rozhodovaly o vině a trestu, často panovník nebo jiný mocný jedinec. Stát rovněž začal zakládat instituce, ve kterých prováděl trestní právo, které se postupně stávalo kodifikovaným. Ve středověku bylo většina práva věnována náboženským ideologiím a učením. Přístup ke zločinci byl často založen na náboženských dogmatech a porušeních božích příkázání a podobně. Hlavním cílem a posláním trestu bylo zastrašení. Přiznání bylo často vykořisťováno pomocí mučících nástrojů. Společenské postavení pachatele také ovlivňovalo udělení trestu. Psychologické a sociální příčiny zločinu, ať už motivace nebo kontext, zpravidla nebyly brány v úvahu. Lidé s duševními problémy často byli považováni za zločince pouze kvůli své odlišnosti od ostatních. (Sochůrek, 2007, s. 14)

Způsob, jakým stát reaguje na trestnou činnost pachatelů, se projevuje prostřednictvím opatření a aktivit, které stát provádí v boji proti kriminalitě. Názory na tresty a metody potrestání, postoj k pachatelům trestné činnosti a způsoby jejich zacházení odrážejí kulturní a ekonomickou úroveň společnosti včetně vztahu společnosti k jednotlivci a postojů k občanským právům a svobodám. Jsou součástí konceptu sociální kontroly kriminality. V průběhu historického vývoje společnosti a její trestněprávní praxe se chápání účelu trestu mění a nově koncipuje v závislosti na úrovni právního povědomí, přijímaných sociálních hodnotách, lidské reflexi a převažujících filozofických směrech. Pohled na trest a trestání se postupně humanizoval s vývojem lidské společnosti. Ve starověku převažovaly zejména tresty smrti, tělesné tresty a otroctví. Koncepce trestu v této době byla motivována myšlenkou odplaty a cílem trestu bylo způsobit utrpení a obnovit spravedlnost (tento přístup k trestu nazýváme absolutní teorií). Nicméně se již v této době objevovaly i osvícené názory, které byly předběžné své doby. Někteří vnímali trest i z hlediska prevence a tvrdili, že by mělo být trestáno nejen kvůli spáchanému trestnému činu, ale především proto, aby se tento čin již neopakoval. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 19)

Historie trestů v České republice reflektuje různorodé události a proměny, které odrazují vývoj společnosti a právních postupů.

Ve středověkých Čechách byly tresty tvrdé a zakotvené v náboženských principech, přičemž právo pomsty bylo běžné. S nárůstem moci státu se začala prosazovat autorita krále a snaha o kodifikaci trestního práva, aby se omezilo násilí a pomsta. V době Rakousko-uherské monarchie bylo trestní právo centralizováno a podřízeno císaři, avšak začaly se objevovat i reformní tendence. Po vzniku Československa se trestní právo modernizovalo a snažilo se o humánnější zacházení s pachateli. Zavedení moderních forem vězeňství a alternativních trestů pomohlo přizpůsobit trestní systém demokratickým standardům. (Sochůrek, 2007, s. 14-17)

Během komunistického režimu bylo trestní právo zneužíváno k politickým účelům a docházelo k porušování lidských práv, zejména v politických věznicích. Tento přístup se projevoval jak v přímých příkazech, tak v povolování nežádoucího jednání. Postupně se však situace měnila od přímého šikanování a fyzického násilí k pouhému uplatňování vojenské disciplíny a ponížení. Tento přístup byl často aplikován na osoby, které byly nepohodlné politickým představitelům minulého režimu. I když v období komunistické vlády docházelo k určitým změnám v oblasti lidských práv, nelze srovnávat období padesátých let s osmdesátými lety. Po pádu komunismu došlo k obnovení demokracie a snaze o sjednocení trestního práva s normami západní Evropy. Šlo tedy o humanizaci vězeňství. Tento pojem úzce souvisí s reformou českého vězeňského systému po roce 1989. S nástupem nových demokratických poměrů v České republice bylo nezbytné co nejdříve odstranit tyto nevhodnosti a zavést nové standardy pro zacházení s vězněnými osobami. Byly přijaty moderní trestní zákony a reformy v oblasti vězeňství s cílem zajistit spravedlnost a dodržování lidských práv. (Hendrych, 2010, s. 16–18)

Celkově lze konstatovat, že historie trestů v České republice odráží proměny politických, sociálních a právních podmínek, které se postupně vyvinuly v moderní a humánnější přístupy k trestání zločinu.

2 Výkon trestu odnětí svobody

V této kapitole se seznámíme s detailnějším popisem výkonu trestu odnětí svobody, s vězeňskou službou České republiky či její organizací. Pozornost budeme také věnovat alternativním trestům.

Výkon trestu odnětí svobody představuje klíčový prvek trestního práva a justice. Jedná se o proces, během kterého jsou jedinci, kteří porušili zákon, uvězněni a omezováni ve svých osobních svobodách jako následek jejich jednání. Tento proces není pouze represivní, ale zahrnuje i rehabilitační a preventivní prvky, které mají sloužit k obnovení pořádku ve společnosti a snížení možnosti opakování trestného chování. Právní úprava provádění trestu odnětí svobody je stanovena zákonem č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a Vyhláškou ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 102-104)

Pokud jde o mladistvé, termín "trestní opatření odnětí svobody" se uplatňuje v souladu se zákonem č. 2018/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže - § 24, odst. 1. Podobně jako v případě vazby, i zde je činnost věznic řízena nařízením generálního ředitele a metodickými pokyny ředitelů odborů generálního ředitelství VS ČR. Veškeré tyto dokumenty jsou detailně upraveny vnitřním řádem věznice, který vydává její ředitel. Zacházení s odsouzenými v exekutivních zařízeních je prováděno v souladu s Listinou základních práv a svobod a doporučeními Rady Evropy týkajícími se zacházení s vězeňskými osobami a dodržování lidských práv. Výkon trestu odnětí svobody se provádí ve věznicích. Některé věznice mají specializovaná oddělení pro výkon trestu specifických skupin vězňů, včetně dvou vězeňských nemocnic (Praha – Pankrác a Brno). (Sochůrek 2007, s. 36)

2.1 Vězeňská služba České republiky

Jak je již výše zmíněno, po roce 1989 došlo k významné transformaci českého vězeňství, což zahrnovalo změny v systémových, strukturálních, normativních a provozních rovinách. Tyto změny nevyhnutelně ovlivnily organizační strukturu vězeňství a omezení jeho cílů. Tato transformace byla zakotvena v zákoně ČNR 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a

justičních sborech a dále byla rozpracována v Vyhlášce ministra spravedlnosti č. 17/1992 Sb., kterou byl vydán Organizační řád Vězeňské služby. Tyto normativní akty reflektují hluboké postupné kroky transformace vězeňství v souladu se Standardními minimálními pravidly OSN pro zacházení s vězni a s Evropskými vězeňskými pravidly Rady Evropy. Jsou vypracovány v souladu s dalšími mezinárodními dohodami a konvencemi v oblasti lidských a občanských práv a zohledňují také nové poznatky a zkušenosti. (Černíková 2005, s. 61)

Vězeňská služba České republiky má za úkol zajistit provádění vazby, vykonávání trestu odnětí svobody a udržování pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů, stejně jako při činnostech státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti ČR. Tato služba je rozdělena na tři části: vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu, přičemž vězeňská stráž a justiční stráž jsou označeny jako ozbrojené sbory. (Sochůrek, 2007, s. 6-7)

- **Vězeňská stráž** má za úkol dohlížet, předvádět a eskortovat osoby ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody, chránit vazební věznice, věznice a zařízení pro místní výkon trestu. Při této činnosti a na uvedených místech zajistí dodržování stanoveného pořádku a disciplíny.
- **Justiční stráž** zase zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů a státních zastupitelství a v dalších místech jejich činnosti. Dodržuje zákony a zajišťuje bezpečnost při výkonu pravomocí soudů a státních zastupitelství.
- **Správní služba** pak rozhoduje ve správním řízení podle všeobecně platných právních předpisů a zajišťuje organizační, ekonomickou, výchovnou a další odbornou činnost.

Dle Černíkové (2005) jsou úkoly vězeňské služby a justiční stráže (VSJS) následující:

- Spravuje a dohlíží na vazební věznice a věznice, a je odpovědná za dodržování podmínek vykonávání vazby a trestu odnětí svobody stanovených zákonem.
- Dohlíží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody.
- Prostřednictvím programů zacházení systematicky působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich nekonfliktní život po propuštění.

- Zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství a ministerstva a v dalších místech jejich činnosti a v souladu se zákonem zajistí pořádek a bezpečnost při výkonu pravomocí soudů a státních zastupitelství.
- Provozuje výzkum v oblasti penologie a využívá jeho výsledky a vědecké poznatky ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody.
- Vytváří podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody.
- Vede evidenci osob ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody na území České republiky.
- Provádí hospodářskou činnost s cílem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, případně i osob ve výkonu vazby.
- Plní úkoly vyplývající z vyhlášených mezinárodních smluv, ke kterým Parlament udělil souhlas a jimiž je Česká republika vázána.
- Zabezpečuje vzdělávání příslušníků Vězeňské služby a civilních zaměstnanců Vězeňské služby, které provádí Institut vzdělávání, a také vzdělávání osob ve výkonu vazby.
- Poskytuje zdravotní péči osobám ve výkonu trestu odnětí svobody.

Raszková, Hoferková (2013) uvádí, že dalším důležitým členěním věznic je rozdělení podle způsobu vnějšího dohledu a zabezpečení bezpečnosti do čtyř základních kategorií:

- a) věznice s dohledem
- b) věznice s dozorem
- c) věznice s ostrahou
- d) věznice se zvýšenou ostrahou

Věznice typu A (s dohledem) - do těchto věznic jsou obvykle soudně zařazeni odsouzení, kterým byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a kteří dosud nebyli ve výkonu trestu za závažný trestný čin. Odsouzení se mohou volně pohybovat v prostorách věznice a pracovat na pracovištích mimo ni. V době volna se také mohou pohybovat mimo věznici za účelem návštěvy kulturních, sportovních a osvětových akcí nebo bohoslužeb. Návštěvy se zpravidla konají bez dozoru personálu Vězeňské služby a jednou za dva týdny

může ředitel věznice povolit odsouzenému dočasně opustit věznici na 24 hodin. (Sochůrek, 2007, s. 38)

Věznice typu B (s dozorem) – do těchto věznic jsou zpravidla umístovány osoby, kterým byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a kteří nebyli v předešlých letech odsouzeni za úmyslný trestný čin. Vězněné osoby se zde pohybují organizovaně pod dohledem (existují však výjimky, někteří vybraní vězni mohou na základě rozhodnutí ředitele věznice volně pohybovat po věznici). I když vězni pracují na pracovištích mimo věznici, jsou pravidelně kontrolováni zaměstnancem Vězeňské služby v intervalech jedné hodiny. Ti, kteří mají udělený volný pohyb, jsou během plnění pracovních úkolů mimo věznici kontrolováni zaměstnancem minimálně jednou týdně. V době mimo práci se mohou za přítomnosti pracovníka Vězeňské služby účastnit akcí mimo věznici. Při sociálních akcích, bohoslužbách, návštěvách a při sportu mohou nosit civilní oblečení. Návštěvy se obvykle konají bez dohledu. Ředitel věznice může jednou měsíčně povolit odsouzenému opustit věznici na dobu 24 hodin. (Raszková, Hoferková, 2013, s. 105)

Věznice typu C (s ostrahou) – do tohoto typu věznic jsou zařazováni ti, na které byl uvalen trest za úmyslný zločin a zároveň nebyly splněny podmínky pro umístění do věznice s dohledem nebo se zvýšenou bezpečností, a rovněž osoby, které byly odsouzeny ze zanedbání z nedbalosti. Odsouzení se v prostorách věznice pohybují pod pečlivým dohledem zaměstnanců Vězeňské služby. V některých případech jim může být umožněn pohyb po věznici bez dozoru zaměstnance při vykonávání pracovních úkolů. Odsouzení často pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích vně ní. Akce mimo věznici jsou vždy řízeny pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby, zejména pro odsouzené v před propouštěcím oddělení. Návštěvy jsou obvykle prováděny pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Ředitel může jednou za dva měsíce povolit odsouzenému opustit věznici na 24 hodin. (Veteška, Fischer, 2020, s. 122)

Věznice typu D (se zvýšenou ostrahou) – v typu věznice se zvýšenou ostrahou jsou odsouzení neustále pod dozorem zaměstnancem Vězeňské služby. Odsouzení jsou obvykle umístěni v celách vybavených základními hygienickými zařízeními (záchod a umyvadlo). Práci mohou vykonávat buď v celách nebo na pracovištích uvnitř věznice, kde jsou kontrolováni zaměstnancem Vězeňské služby každých 30 minut. Vzhledem k přísné vnitřní bezpečnosti se

návštěvy uskutečňují také pouze za dohledu zaměstnanců. Odsouzení se mohou setkat s ostatními odsouzenými při organizovaných akcích ve společenských a kulturních místnostech. (Raszková, Hoferková, 2013, s. 106)

Zákon zejména bere v úvahu vykonávání trestu u mladistvých, matek s dětmi a cizinců. Dále obsahuje speciální ustanovení pro výkon trestu některých specifických skupin vězňů, například těch odsouzených na doživotí, dlouhodobě nezaměstnaných atd. Jednotlivé typy věznic se liší v technickém zabezpečení, jako jsou zděné konstrukce, oplocení, signalizační systémy atd. Největší pozornost je věnována věznicím typu C–s ochranou a D – se zvýšenou ochranou, protože v nich jsou umístěni kriminálně narušení odsouzení a často i jedinci odsouzení za závažné trestné činy. Tito jedinci často vykonávají dlouhodobé tresty. (Sochůrek, 2007, s. 37)

2.2 Organizace vězeňské služby

Raszková a Hoferková (2018) uvádí, že organizačními jednotkami Vězeňské služby jsou dle ustanovení § 1, odst. 4 zákona c. 555/1992 Sb.:

- a) generální ředitelství
- b) vazební věznice
- c) věznice
- d) ústavy pro výkon zabezpečovací detence
- e) střední odborné učiliště
- f) akademie Vězeňské služby

Vězeňskou službu České republiky řídí generální ředitelství, které je nadřízeným orgánem pro řízení a dohled nad vězeňskými zařízeními v ČR a zajišťuje kontrolu plnění pokynů v oblasti státní správy vězeňství. Generální ředitelství má za úkol plnit společné úkoly, řídit, organizovat a kontrolovat činnost ostatních částí vězeňské služby. Skládá z několika organizačních jednotek, které jsou klíčové pro správné fungování vězeňského systému. (Sochůrek, 2007, s. 20-21)

Jednou z těchto organizačních jednotek jsou vazební věznice, které zajišťují, aby vazba byla prováděna v souladu se zákonem a splňovala stanovené účely. Dále jsou zde samotné věznice, které zabezpečují výkon trestu odnětí svobody a aby byl trest vykonáván v souladu se zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Instituce určené pro provádění zabezpečovací detence, známé jako detenční ústavy, byly zřízeny na základě zákona číslo 129/2008 Sb., který upravuje provádění zabezpečovací detence a změny souvisejících zákonů, s účinností od 1. ledna 2009. Zabezpečovací detence se provádí v zařízeních s vysokou úrovní zabezpečení, které poskytují léčebné, psychologické, vzdělávací, pedagogické, rehabilitační a pracovní programy. Osoby v zabezpečovací detenci se označují jako chovanci. Existuje separace mužů a žen, dospělých a osob mladších 19 let, a také osob s duševními poruchami. Hlavním cílem zabezpečovací detence je ochrana společnosti, přičemž se očekává, že chovanci budou ubytováni buď sami, nebo ve dvojicích, s dodržáním standardu 6 metrů čtverečních na osobu. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 79-80)

Další organizační jednotkou je Pražské střední odborné učiliště, které spravuje vzdělávací centra ve věznicích po celé republice, poskytující vzdělávací programy pro osoby ve vězení. Tato školská vzdělávací střediska, známá jako SVS, nabízí jak akreditované, tak neakreditované kurzy. Tam, kde nejsou tato centra dostupná, přebírá roli vzdělávání oddělení odpovědné za výkon trestů. Účast v těchto programech vyžaduje potvrzení o zdravotní způsobilosti skrze lékařskou kontrolu. Akademie Vězeňské služby je vzdělávací instituce s působností po celé republice a zaměřuje se naopak na poskytování systematického a celostního vzdělání pro pracovníky ve vězeňství, podporuje jejich profesní vývoj a angažuje se ve vědeckém a výzkumném úsilí v oblasti penologie. (Sochůrek, 2007, s 20-21)

2.3 Trest odnětí svobody v systému trestů

Systém trestů se skládá ze dvou subsystémů: pravidelných trestů (stanovených v § 52 odst. 1 trestního zákoníku) a výjimečných trestů (upravených v § 54 trestního zákoníku). Trest odnětí svobody je součástí obou těchto podsystémů. Podle § 52 odst. 2 trestního zákoníku se tímto pojmem rozumí nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Zvláštní druh trestu odnětí svobody je podle § 52 odst. 3 trestního zákoníku výjimečný trest. Někdy se rozlišuje trest odnětí svobody jako "primární" trest, tedy nepodmíněný trest odnětí svobody stanovený rozsudkem

soudu, a jako "sekundární" trest, který je uložen v případě, že jiný druh trestu není vykonán, a který zajišťuje vymáhání rozhodnutí soudu o trestu jiným způsobem. (Kalvodová, 2016, s. 41)

Při určování typu a délky trestu soud zohlední charakter a závažnost spáchaného trestného činu, osobní, rodinné, majetkové a další okolnosti pachatele a jeho dosavadní životní styl a schopnost změny; rovněž vezme v úvahu chování pachatele po spáchání činu, zejména jeho snahu o náhradu škody nebo odstranění dalších negativních důsledků činu. Soud také zváží postoj pachatele k trestnému činu během trestního řízení, včetně toho, zda přiznal svou vinu, sjednal dohodu o vině a trestu, nebo označil rozhodující skutečnosti za nezpochybnitelné. Pokud byl označen za spolupracujícího obviněného, soud také zohlední míru jeho přispění k objasnění zločinu spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s touto skupinou nebo pro její prospěch. Dále bude brát v úvahu předpokládané účinky a následky, které lze očekávat od trestu na budoucí život pachatele. (§ 39 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník)

Nepodmíněný trest odnětí svobody lze popsat jako univerzální, nejpřísnější a v určitých situacích nezastupitelný trest. Je univerzální, protože je stanoven v každé skutkové podstatě ve zvláštní části trestního zákoníku. To znamená, že může být uložen za jakýkoli trestný čin a jakémukoli dospělému pachateli. S univerzální povahou je spojeno i to, že zákon obecně nevyžaduje žádné specifické podmínky pro ukládání tohoto trestu. Vychází pouze z obecného ustanovení § 53 odst. 1, které umožňuje uložení trestu, pokud je uveden ve zvláštní části trestního zákoníku. Nepodmíněné odnětí svobody je považováno za nejpřísnější trest, protože zasahuje do širokého okruhu základních práv a svobod jednotlivce. (Kalvodová, 2016, s. 41)

„Nepodmíněný trest odnětí svobody se ukládá nejvýše na dvacet let, jestliže nejde o mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody (§ 59), ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 108) nebo o výjimečný trest (§ 54).“ (§ 55 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník)

Dalším trestem je podmíněné odsouzení, umožňující odložení výkonu trestu odnětí svobody, je zásadním prvkem českého trestního práva a funguje jako efektivní alternativa k vězení od roku 1919. Jeho cílem není odložení uznání viny, ale odložení výkonu trestu pod podmínkou splnění určitých kritérií, což slouží jako prevence a motivace k nápravě odsouzených bez nutnosti jejich věznění. Jeho právní postavení bylo často předmětem diskuse,

neboť není klasifikováno jako samostatný trest, ale spíše jako specifická forma trestu. Zavedení probačního dohledu do českého práva novelou z roku 1997 umožnilo českým soudům ukládat omezení v rámci podmíněného odsouzení, což vedlo k větší specifikaci a účinnosti této praxe. Rozhodnutí Městského soudu v Praze z roku 1996 a následná právní diskuse přispěly k dalšímu ujasnění a formalizaci probace v trestním právu. (Kalvodová, 2016, s. 58-60)

Dále legislativa českého trestního práva řeší podmíněné odsouzení s probačním dohledem v § 84 až 87 trestního zákoníku. Tato forma trestu se uplatní, pokud jsou splněny kritéria definovaná v § 81 odst. 1 trestního zákoníku. Soudy musí zajistit, že během zkušební doby probíhá pečlivé monitorování chování odsouzeného a poskytování potřebné podpory. Jestliže soud rozhodne o podmíněném odložení trestu na období až tři roky, musí zároveň uvalit na odsouzeného probační dohled podle § 84. Zkušební doba při podmíněném odsouzení s dohledem se stanovuje na období od jednoho do pěti let, přičemž nesmí být kratší než délka odloženého trestu; počítá se od okamžiku, kdy rozsudek nabude právní moci. Další možností, kterou soud může využít při podmíněném odsouzení s dohledem, je požadavek, aby se odsouzený v určité části zkušební doby zdržoval v specificky stanoveném obydlí nebo jeho části. Tato doba domácího vězení nesmí celkově překročit jeden rok, a to i v případě, že byla stanovena delší zkušební doba. (§ 85 odst. č. 40/2009 Sb. trestní zákoník)

V neposlední řadě je nezbytné zmínit výjimečný trest. V českém právním řádu je výjimečný trest speciálním druhem trestu odnětí svobody pro extrémní případy zločinů, určený k ochraně společnosti a individuů před nejtěžšími zločiny (§ 52 odst. 3 trestního zákoníku). Od roku 1990, po zrušení trestu smrti novelou č. 175/1990 Sb., české trestní právo zahrnuje jako výjimečný trest doživotí nebo trest odnětí svobody na 15 až 25 let. Doživotní trest, považovaný za nejpřísnější sankci (§ 54 trestního zákoníku), je vyhrazen pro specificky těžké zločiny, jako jsou kvalifikované případy úmyslného usmrcení, s přísnými podmínkami pro jeho uložení, zahrnujícími mimořádnou závažnost a nedostatek naděje na nápravu trestem na 20 až 30 let. (Kalvodová, 2016, s. 61-63)

3 Průběh výkonu trestu odnětí svobody

Další kapitola, této bakalářské práce pojednává o průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Nalezneme zde diferenciaci, přijímání a umístování osob, jejich práva a povinnosti, programy zacházení či jaká jsou specifika skupin odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.

V následujících odstavcích je popsán dle Raszkové, Hoferkové (2018, s. 102-103) průběh a přijímání osob do výkonu trestu. Odsouzený přijímá nástup do výkonu trestu odnětí svobody na základě platného a vykonatelného soudního rozhodnutí a nařízení vykonání trestu (písemně sepsaného), případně na základě výzvy soudu k nastoupení do výkonu trestu nebo nařízení soudu k doručení odsouzeného do výkonu trestu. Nástup do výkonu trestu odnětí svobody může být okamžitý, s policejním doprovodem, s odložením nebo vůbec (například v případě změny rozsudku v důsledku odvolání). Nařízení vykonání trestu je sice vykonatelné, ale při jeho provedení jsou k dispozici následující možnosti:

- a) nástup z vazby,
- b) nástup ve věznici do 1 měsíce (pokud není obava, že by uprchl),
- c) zatčení a doručení do věznice (pokud je obava, že by uprchl nebo nenastoupil do věznice, kam byl určen),
- d) vypátrání a zatčení (pokud není známo místo pobytu odsouzeného).

Odsouzenému může být umožněn odklad nástupu výkonu trestu, zejména pokud se týká jeho zdravotního stavu.

Při přijetí odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody je nezbytné ověřit jeho identitu, provést osobní prohlídku a uplatnit potřebná hygienická a protiepidemická opatření. Odsouzený je poučen o svých právech a povinnostech, které má v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Je seznámen také s řádem věznice. O tomto poučení se vyhotoví záznam, který odsouzený podepíše. Odsouzený má právo si ponechat některé osobní věci, jako jsou hygienické potřeby, dopisy související s trestním řízením, právní předpisy, vlastní knihy, časopisy, fotografie, hodinky. Věci, které zákon neumožňuje mít u sebe, jsou uloženy po dobu

výkonu trestu odnětí svobody. Ukládání těchto věcí zajišťuje věznice. (Černíková, 2005, s. 84–85)

Odsouzený je přijímán do věznice na tzv. přijímacím oddělení. Po provedení preventivních lékařských vyšetření správa věznice zasílá okamžité hlášení na Generální ředitelství Vězeňské služby, které obsahuje veškeré potřebné informace k rozhodnutí o umístění odsouzeného do konkrétní věznice odpovídajícího typu podle nařízení soudu. Konkrétní věznice je vybírána pro odsouzeného na základě nabízených specializovaných programů a také se zohledňuje blízkost trvalého bydliště, možnost udržování kontaktu se sociálním zázemím. Zde je přijímán na nástupním oddělení, kde se vypracovává komplexní zpráva o odsouzeném, která zahrnuje hodnocení chování odsouzeného, výsledky psychologického (případně i psychiatrického) vyšetření jeho osobnosti, příslušnost k dosavadnímu kriminálnímu vývoji, posuzuje se sociální úroveň odsouzeného včetně sociální odpovědnosti, posuzuje se riziko konfliktního jednání, možná recidiva trestného jednání a také se zvažují předpoklady a možnosti výchovného působení. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 105)

Rozmístění vězňů při jejich přijetí do věznice probíhá tak, že jsou v první řadě odděleni muži od žen. Následně se další dělení provádí podle věku (mladiství jsou odděleni od dospělých), historie (recidivisté jsou odděleni od těch, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé), charakteru trestného činu (za úmyslně spáchané trestné činy jsou odděleni od těch, kteří byli odsouzeni za trestné činy z nedbalosti), duševních poruch, poruch chování a osob s uloženým ochranným léčením. (Černíková, 2005, s. 84-85)

Na základě vypracované komplexní zprávy o odsouzeném, věznice nabídne odsouzenému k výběru vhodný program zacházení sestavený z alternativně připravených složek. Programy zacházení představují souhrn pracovních, speciálně výchovných, vzdělávacích a zaměstnávacích aktivit a aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů s diferencovaným přístupem pro jejich realizaci. V přijímacím oddílu za účasti strážného personálu se zpracovává pouze část komplexního hodnocení o odsouzeném, která se zaměřuje na jeho trestní a kriminální historii včetně informací o aktuálním výkonu trestu (statické faktory). Zbývající část komplexního hodnocení se vypracuje v příslušném oddílu konkrétní věznice, kam je odsouzený na pokyn dispečera přemístěn. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 105)

3.1 Diferenciace, přijímání a umístování osob

Diferencování vězňů ukládá zákon č. 293/1913 Sb. o výkonu vazby (§7) a zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody (§ 5-8).

V praxi se realizuje **vnější diferenciace**, která je určena podle pohlaví, věku (mladiství), kriminální kariéry (prvotrestanci a recidivisté), a také podle zařazení do určitého typu věznice stanoveného soudem (kde se zohledňují právní kritéria, platné zákony a takzvaná nebezpečnost vězně pro společnost) a **vnitřní diferenciace**, která probíhá v rámci mantinelů stanovených vnější diferenciací a týká se zařazení vězňů podle jejich osobnosti, chování, nebezpečnosti atd. (Sochůrek, 2007, s. 24-25)

Do konce září 2017 byly ve věznicích vytvořeny tři prostupné skupiny vnitřní diferenciace (I. až III. PSVD). Do první skupiny (I. PSVD) byli zařazeni odsouzení, kteří se aktivně zapojovali do programu zacházení, dodržovali pravidla a aktivně se účastnili aktivit. Do druhé skupiny (II. PSVD) byli zařazeni ti, kteří měli potíže s dodržováním pravidel a projevovali nestálost v chování. Do třetí skupiny (III. PSVD) patřili ti, kteří opakovaně porušovali pravidla a byli disciplinárně trestáni. I po změnách zákona č. 58/2017 Sb., který upravuje trestní zákoník a zákon o výkonu trestu odnětí svobody, zůstal tento model zachován. Je však možné, že budoucí změny mohou nastat v důsledku nových právních předpisů. V současnosti je vnitřní diferenciace aplikována i ve věznicích s ostrahou, které mají tři stupně zabezpečení a jsou děleny na oddíly. Noví odsouzení jsou automaticky zařazeni do druhé skupiny vnitřní diferenciace na určitou dobu podle typu věznice. Na základě hodnocení jejich účasti v programu, plnění povinností a chování mohou být přeřazeni mezi skupiny. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 105)

Dále pak dle Petra (1999) pojímáme základní principy k vnitřní diferenciaci odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody následovně:

- Diferenciace podle právních kritérií.
- Diferenciace podle osobnostní charakteristiky.
- Progresivní Diferenciace
- Diferenciace podle tzv. nebezpečnosti vězně

Diferenciace podle právních kritérií zohledňuje charakter a závažnost spáchané trestné činnosti a délku uloženého trestu. Skupiny recidivistů jsou typické vysokou mírou vnitřní soudržnosti a odolností vůči vnějším vlivům, zejména pokud jde o korektivní působení personálu věznic. S tím se pojí i diferenciace podle věku. Vytváří skupiny vrstevníků, kde absence korektivního působení, zejména u starších jedinců, vede k výraznému narušení přirozené kvality a dynamiky sociálně psychologických mechanismů vývoje. Pro mladistvé a mladé dospělé zůstává prostředí negativního vrstevnictví zásadním kriminogenním faktorem. Kriminologický výzkum a policejní statistiky ukazují, že více než 80 % mladistvých páchá trestné činy s alespoň jedním nebo více společníky, tzv. „komplici“. (Sochůrek, 2007, s. 25)

Diferenciace podle osobnostní charakteristiky má dle Hartla (2000) jasně stanovené znaky. Hlavním problémem je vymezení normality, zejména v kontextu osobnosti. Poukazuje se na to, že definice normálu je relativní a může být hodnocena z mnoha hledisek v závislosti na okolnostech, které toto hodnocení vyžadují. Základními rysy normální osobnosti je schopnost správně vnímat realitu, adekvátní sebehodnocení, schopnost kontrolovat vlastní chování, zdravé sebevědomí a sebeúcta, schopnost budovat a udržovat emocionální vztahy či flexibilita. Ve vězení se vytváří napětí, především mezi vězni, kteří se vymykají psychickým normám i normám vězeňského života. Konflikty jsou zejména vyvolávány vězni trpícími poruchami osobnosti, zejména s agresivními rysy. Jejich oddělení od ostatních vězňů vždy výrazně snižuje napětí a viditelně se snižuje počet konfliktů a agresivního chování.

Progresivní diferenciace spočívá v rozdělení odsouzených podle jejich dodržování povinností během výkonu trestu odnětí svobody a kvality jejich chování, které je považováno za pozitivní. Tento systém se vrací k jednoduchým kritériím založeným na filosofickém pragmatismu a extrémním psychologickém behaviorismu. Ve věznicích, kde jsou odsouzení v souladu s pravidly, postupují do vyšších kategorií s postupně rostoucími výhodami a právy. Tento přístup podporuje racionální myšlení a zdůrazňuje zlepšování na základě nových poznatků. Avšak, toto hodnocení je založeno pouze na vnějších projevech chování a dosažené úrovně konformity. I když racionální zpracování informací může být úspěšné, může být sociálně neakceptovatelné, protože nebere v úvahu vyšší emoce, zábrany nebo morální aspekty. Vězeňství a způsob hodnocení úspěšnosti rehabilitace vězňů jsou podstatně ovlivněny tímto přístupem. (Sochůrek, 2007, s. 27)

Diferenciace podle tzv. nebezpečnosti vězně kombinuje tři předchozí kritéria. Nebezpečnost vězně vůči společnosti je určována délkou trestu, zařazením do typu věznice a případnými opatřeními po propuštění na svobodu. Toto kritérium může, ale nemusí přímo odrážet nebezpečnost vězně z hlediska jeho chování jak vůči personálu, tak vůči ostatním vězňům. Kategorizace "nebezpečnosti vězně" se mění a často pozorujeme eskalaci závažnosti trestné činnosti jak co do jejího charakteru, tak i způsobu, jakým je spáchána (například brutalita). (Kalvodová, 2016, s. 112)

3.2 Práva a povinnosti odsouzených

Práva a povinnosti jednotlivců ve výkonu trestu odnětí svobody jsou stanovena hlavně v ustanoveních zákona o výkonu trestu odnětí svobody (ZVTOS) a pravidlech výkonu trestu odnětí svobody (RVTOS). Podrobnější informace o těchto právech a povinnostech jsou obsaženy v interním předpisech vězení. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 113)

Každý odsouzený má určitá práva. Mezi základní práva patří:

- právo na dostatečnou dobu spánku,
- právo na čas pro osobní hygienu, úklid a stravování,
- právo na denní venčení trvajícím minimálně jednu hodinu,
- právo na odpovídající osobní volno,
- právo na lůžko a úložný prostor pro osobní věci,
- právo na lékařskou péči,
- právo na tři hodiny návštěv měsíčně (s maximálně čtyřmi osobami včetně nezletilých dětí),
- právo na korespondenci – přijímat a zasílat psané zprávy na vlastní náklady,
- právo na příjem balíčku s potravinami a osobními potřebami jednou měsíčně (s maximální hmotností 5 kilogramů) a příjem balíčků obsahujících oblečení,
- právo na oblečení a potřeby pro účast na rehabilitačních programech,
- právo na duchovní a sociální služby a uspokojení kulturních potřeb atd.

Práva odsouzených mohou být dle Černíkové (2005) rozdělena ještě do tří skupin:

- Právo na uspokojování základních sociálních potřeb a poskytování zdravotní péče. Toto právo se zaměřuje na zajištění nezbytných podmínek pro duševní a fyzický rozvoj odsouzených. Zahrnuje dodržování standardů materiálního a kulturního vybavení v místech výkonu trestu odnětí svobody, právo na ubytovací plochu a dostatečnou dobu spánku, osobní hygienu, klid, vycházky, osobní volno, stravování a zdravotní péči.
- Tato skupina práv se týká udržování nebo rozšiřování sociálních vztahů. Rozsah těchto práv je ovlivněn chováním odsouzeného a jeho dodržováním zákonem stanovených povinností. Aktivní a pozitivní chování odsouzeného může vést k rozšíření některých práv, zatímco opačným směrem může dojít k jejich omezení.
- Během výkonu trestu odnětí svobody jsou odsouzení povinni respektovat omezení některých práv a svobod, která jsou v souladu s účelem trestu. Tato omezení se týkají například osobní integrity, soukromí, pohybu, pobytu, tajemství korespondence a svobodné volby povolání. Odsouzení jsou také zbaveni některých práv, jako je právo na stávkou, sdružování, podnikání, politickou aktivitu a vykonávání veřejných funkcí.

Mezi základní povinnosti odsouzených patří dle Sochůrka (2007) zejména:

- poslouchat pokyny zaměstnanců vězeňské služby,
- dodržovat stanovený pořádek a disciplínu,
- plnit úkoly z programu zacházení,
- respektovat zásady slušného chování vůči všem lidem, se kterými přijdou do kontaktu,
- podrobit se osobním prohlídkám,
- umožnit prohlídku svých osobních věcí,
- nepodnikat nedovolené styky s osobami v rozporu se zákonem,
- nepřenášet, vyrábět ani ukrývat nedovolené předměty, zejména ty, které by mohly být použity k útěku nebo útoku na jiné osoby,
- nedopustit se hazardních her,
- neprovádět tetování na sobě ani na jiných,
- nepoškozovat sebe ani jiné nevhodným chováním,

Odsouzený, který poruší některé z uvedených pravidel, může být kázeňsky potrestán, zatímco ten, kdo si své povinnosti plní vzorně, může být kázeňsky odměněn.

Odsouzení mají povinnost dodržovat určitá omezení a jsou zbaveni některých práv a svobod, jako je například právo na soukromí, svobodu pohybu, zakládání politických hnutí nebo podnikání. Mezi základní povinnosti odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody patří dodržování vnitřního řádu věznice a plnění úkolů z programu zacházení. Dále mají odsouzení povinnost dodržovat zásady slušného chování a podrobit se osobním prohlídkám. Porušení těchto pravidel může vést ke kázeňskému potrestání. Naopak plnění povinností může být odměněno kázeňským oceněním. Výchovné aktivity ve věznicích nejsou dobrovolné a mohou narazit na odpor některých odsouzených. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 114-115)

3.3 Program zacházení s odsouzenými

Další klíčovou otázkou moderních vězeňských systémů je zacházení s odsouzenými. Historický vývoj je spojen s konceptem progresivního systému výkonu trestu odnětí svobody, který se zaměřuje na rehabilitaci a návrat odsouzených do společnosti. Tento systém, inspirovaný borstalským modelem (z konce 19. stol.) pro delikventní mládež, zdůrazňoval individualizovaný přístup k odsouzeným a postupné uvolňování režimu jako formu odměny za přizpůsobení se pravidlům. Klíčovými prvky byla niterní diferenciaci a péče o odsouzené po skončení trestu, s důrazem na kvalifikovaný tým vychovatelů a podporu malých sociálních skupin. František Josef Rezáč-Polehradský byl v českém vězeňství významnou osobností, která zdůrazňovala humanizaci zacházení s vězni a důležitost výchovy a pomoci při jejich resocializaci. Jeho spisy z 19. století zdůrazňovaly potřebu péče a pomoci pro každého vězně a zdůrazňovaly výhody prevence kriminality. Mezinárodní penologické dokumenty, jako jsou Standardní minimální pravidla pro zacházení s odsouzenými OSN, také zdůrazňují důležitost spravedlivého a lidského zacházení s odsouzenými a poskytování péče po skončení trestu. (Kalvodová, 2016, s. 123)

Jak je již výše zmíněno, program zacházení se zaměřuje na snížení pravděpodobnosti opakování trestné činnosti. Vyhodnocení v komplexní zprávě slouží k řízení zacházení s odsouzenými a naplňování účelu výkonu trestu. To se realizuje s ohledem na osobnost, životní styl a motivaci odsouzeného. Výběr konkrétního programu zacházení zohledňuje

identifikovaná rizika a potřeby odsouzeného. Programy zacházení se liší podle úrovně rizika a potřeb odsouzených, a to od minimálního a standardního až po speciální a vystupňovaný program. Jejich účinnost se pravidelně vyhodnocuje a přizpůsobuje se podle konkrétních potřeb a úspěchů jednotlivých aktivit. Rozhodování o programu zacházení je založeno na analýze dynamických faktorů a potřeb odsouzených, často prováděné diagnostickým nástrojem SARPO. Je důležité, aby programy byly zavedeny až po objektivním posouzení rizik a potřeb odsouzených, což může být realizováno pomocí standardizovaného vyhodnocení. Hlavním cílem reedukačních a resocializačních programů je eliminovat nežádoucí chování a návyky, které vedly k trestné činnosti, a předcházet tak opakování trestných činů. (Veteška, Fischer, 2020, s. 130-131)

Program zacházení zahrnuje stanovení konkrétních cílů pro odsouzeného, metody pro dosažení těchto cílů, a způsoby, jak budou tyto metody vyhodnoceny. Nedílnou součástí programu pro pracovní způsobilé odsouzené je pracovní terapie. Při poskytování alternativních programů zacházení je důležité, aby věznic nabízel různé formy, metody a prostředky, které vyžadují aktivní účast odsouzených a zahrnují sociálně-interaktivní prvky a sebeobslužné dovednosti. Samotné programy zacházení, které dříve byly známy jako resocializační složky, jsou klíčovou součástí výkonu trestu odnětí svobody. (Raszková, Hoferková, 2014, s. 16-17)

Tyto programy mají dle Sochůrka (2007) následující složky:

- Pracovní programy, které se zaměřují na rozvoj dovedností a pracovních návyků.
- Vzdělávací programy a aktivity, které podporují dokončení školní docházky, získání odborné kvalifikace nebo pokračování ve studiu na střední nebo vysoké škole.
- Volnočasové aktivity, které podporují rozvoj kulturních, sportovních, jazykových a řemeslných zájmů.
- Terapeutické programy, které se zaměřují na získání sociálních dovedností pro úspěšný návrat do běžného života.
- Programy a aktivity zaměřené na řešení konfliktních situací a trénink zvládnání agrese.
- Sociálně-právní poradenství jako prostředek řešení sociálních problémů.

- Extramurální programy, jako jsou vycházky nebo přerušení výkonu trestu.
- Obecné metody, které upravují disciplínu, hygienu, práva a povinnosti podle stanovených zákonů, předpisů a norem.
- Speciální programy a aktivity, které kombinují pedagogické, psychologické a terapeutické metody pro individuální i skupinovou práci s odsouzenými.

Je velmi důležité realisticky uznat, že ne všichni vězni jsou schopni systematického, uvědomělého a motivovaného zacházení. Může to být z důvodu poruchy osobnosti, nedostatku motivace nebo neochoty podílet se na svém pozitivním rozvoji vlivem dlouhodobé kriminální expanze nebo z nedostatku vůle. Existuje i zatvrdělý, negativní postoj k výchově, autoritám a vzdělání, často silně ovlivněný negativními zkušenostmi z dětství. Při vytváření programu zacházení se uplatňují některé zásady jako je např.: individuální přístup (respektování osobnosti odsouzeného a jeho jedinečných vlastností), motivace, přiměřenost (kladení požadavků na vězně, které odpovídají jeho intelektuálním schopnostem, vzdělání, vůli atd.), komplexnost (vytváření systému návyků a postojů a jejich korekce), zpětná vazba (průběžné pozorování vězně a interakce s ním, aby se posoudilo, jak se chová a jak reaguje na různé situace), cílevědomost (zaměření programu na jasně stanovený, vhodný a reálný cíl), systematicčnost (realistické a srozumitelné působení na vězně), soustavnost (trvalé působení v dlouhodobém časovém horizontu) a v neposlední řadě také perspektivnost (vězeň by neměl mít pocit, že všechno je zbytečné nebo bezvýznamné). (Sochůrek, 2007, s. 46)

Cíle programů zacházení s pachateli, které se zaměřují na jednotlivce, jsou nejlépe dosažitelné, když se soustředí na specifické problémy spojené s jejich chováním. Tyto problémy mohou být buď přímo spojeny s časem spáchání trestného činu, nebo jsou důsledkem zkušeností získaných během pobytu ve vězení. Programy zacházení s pachateli tak plní několik funkcí, v první řadě poskytují odsouzeným možnost zvážit, zda jsou sami schopni konfrontovat se svými předchozími i současnými problémy a pomáhají vězeňskému personálu lépe porozumět vzorcům chování odsouzených. Zapojení odsouzeného do programu zacházení je klíčové pro jeho hodnocení a případné propuštění z vězení v rámci programu zacházení pod dohledem personálu věznice. To může zahrnovat různé aktivity, jako jsou návštěvy kulturních akcí, sportovních utkání atd., nebo přerušení výkonu trestu odnětí svobody. Také může hrát roli při rozhodování o přemístění do jiného typu věznice nebo o podmíněném propuštění z výkonu trestu. (Veteška, Fischer, 2020, s. 115-116)

3.4 Specifické skupiny odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody

Různorodé individuální charakteristiky osob v prostředí věznic vyvolávají potřebu adaptace v přístupu, metodách práce a přizpůsobení se teoretickým konceptům. Zákon č. 169/1999 Sb., který upravuje výkon trestu odnětí svobody, klade důraz na individuální psychické, fyziologické a věkové aspekty. Těmito specifickými skupinami jsou mladiství, ženy, matky nezletilých dětí, odsouzení trvale pracovně nezařaditelní, jedinci s duševními poruchami a poruchami chování, doživotně odsouzení, cizinci a jedinci považovaní za mimořádně nebezpečné. Dále do specifických skupin můžeme řadit i osoby odsouzené z prostředí organizovaného zločinu. U všech výše zmíněných skupin se přihlíží k věkovým, fyzickým i psychologickým zvláštnostem. (Černíková, 2005, s. 117)

V každé z těchto skupin je klíčové uplatňovat individuální přístup, který přesahuje standardní postupy. Sochůrek zdůrazňuje, že ve výkonu trestu odnětí svobody je možné identifikovat různé typy jedinců od těch, kteří jen mírně odchyľují od normy, až po ty, kteří trpí závažnými problémy, jako jsou poruchy chování, osobnosti, nebo snížená intelektuální kapacita. Tento rámec zahrnuje i vězně se sensorickými, kognitivními nebo fyzickými postiženími, neurotiky, dlouhodobými uživateli alkoholu či drog a jedince z prostředí organizovaného zločinu. Tyto skupiny často vyžadují specializované oddělení nebo přístup. Cílem těchto oddělení je minimalizovat riziko zneužití u slabších jedinců, řešit konflikty a podporovat reintegraci do společnosti. K přidělení do těchto oddělení mohou přispět všichni zaměstnanci věznice, ale konečné rozhodnutí náleží řediteli na základě doporučení odborníků, jako jsou psychologové, lékaři a speciální pedagogové. Týmy těchto oddělení obvykle zahrnují speciální pedagogy, vychovatele, sociální pracovníky, psychology a terapeuty. (Raszková, Hoferková, 2014, s. 35)

3.5 Typologie osobností vězněných osob

Typologie pachatelů kriminálních činů se snaží identifikovat určité psychologické charakteristiky, které jsou společné pro několik specifických skupin osob. Tato klasifikace delikventní subkultury je důležitá pro odborníky, jako jsou andragogové, pedagogové,

psychologové, etopedové, terapeuti a další specialisté, kteří se zabývají pochopením osobnosti konkrétního jedince a navrhováním specifických metod a technik k jeho rehabilitaci. Z hlediska praktické použitelnosti jsou nejlepšími typologiemi ty, které se zaměřují na vybrané osobnostní rysy a vlastnosti, přičemž vycházejí z pečlivé analýzy anamnestických dat, studia delikventního chování a motivací, a také z psychologického vyšetření samotného jedince. Takové typologie umožňují efektivněji navrhnout korektivní aktivity s cílem dosáhnout resocializace. Jedná se například o epizodický typ, chronický typ labilní, chronický typ psychopatický, mentálně insuficientní typ, deviantně socializovaný typ a v neposlední řadě typ psychotický. (Veteška, Fischer, 2020, s. 61-62)

Prvním typem osobnosti pachatele, který rozlišujeme, je epizodický typ. V tomto případě spáchaný trestný čin bývá ojedinělého charakteru a jedinec nepotřebuje být resocializován. Jeho chování, myšlenkové procesy a emocionální reakce jsou snadno pochopitelné, respektují primární i sekundární potřeby. Jeho reakce na spáchaný trestný čin odpovídají obvyklým očekáváním. Emočně projevuje lítost, obavy, smutek, a má narušené sebevědomí a úzkostné očekávání. Jeho čin se odchyľuje od normálního chování, ale jeho motivace je zřejmá a v určité míře pochopitelná (například nedbalý trestný čin). Interakce s takovou osobou není obvykle složitá. Komunikace může být snadná, například prostřednictvím apelace na morální hodnoty, citové vazby k rodině a blízkým nebo podporou pozitivních vlastností daného jedince. (Čírtková 2004, s. 68–69).

Osobnostní typ nazývaný chronický typ labilní kategorie, která spadá do dvou hlavních a poměrně častých skupin delikventů, se kterými se setkáváme v prostředí věznic. Osobnost labilního typu je charakterizována výskytem různých emocionálních a fyziologických poruch a obtíží, jako je nestabilita emocí, zvýšená úzkost, deprese, obsedantní myšlenky a chování a podobně. Tyto poruchy se v průběhu věznění častěji vyskytují, mají intenzivnější projevy a delší dobu trvání. Je přirozené, že tyto poruchy osobnosti silně ovlivňují chování těchto jedinců a mohou být hlavní příčinou jejich delikventního jednání. Tyto poruchy také ovlivňují jejich motivaci. (Veteška, Fischer, 2020, s. 63) „Příčiny delikventního chování těchto jedinců tedy často souvisejí s řešením intrapsychických konfliktů, jejichž přítomnost di jedinec aktuálně nemusí uvědomovat. (Netík, Netíková, Hájek, 1997, s.8)

Dalším typem se uvádí chronický, psychopatický či s poruchou osobnosti. Tito jedinci jsou klasifikováni jako osoby s poruchou osobnosti, které dříve bývali označováni jako psychopati nebo sociopati, a projevují charakteristiky nedostatečně sociálně integrovaných jedinců. Poruchy osobnosti u těchto jedinců často souvisejí s dalšími duševními poruchami. Jejich osobnostní struktura je poznamenána neadaptivními vzorci chování, což vede k narušení sociální interakce s ostatními. Tito jedinci obvykle nemají uvědomění své poruchy a chybí jim inhibiční mechanismy, které by měly zabránit nepřijatelnému sociálnímu chování. Tyto rysy osobnosti jsou často dlouhodobé a trvalé. Podle odborníků se odhaduje výskyt mezi 11 a 23 % populace, ale v kriminální subkultuře je jejich zastoupení výraznější. Společně s předchozím labilním typem tvoří tito jedinci dvě hlavní a relativně četné skupiny delikventů. Nejčastější je disociální porucha osobnosti, která má z forenzního hlediska největší význam. (Orel a kol., 2012, s. 160)

Tito jedinci mají nedostatek neurotických vlastností, nejsou morálně svědomití a nepocítují stud. Jsou také patologicky egocentrickými, mají omezenou schopnost navazovat emocionální vazby a nedostatečnou míru empatie. Jejich schopnost plánování je minimální a mají malou tendenci se učit z vlastních zkušeností. Někteří jedinci se, díky zkušenostem s uvězněním, pokoušejí skrýt své manipulativní chování a záměrně se snaží maskovat své skutečné chování. Nicméně, nakonec se jejich pravá povaha vždy projeví. Jejich chování nemá prakticky žádný vliv na zabránění opakování deliktního chování a specializované terapie obvykle nedosahují žádných pozitivních výsledků. Prognóza změny je téměř nulová. Občas můžeme pozorovat situace, kdy se tyto osoby dokáží přizpůsobit a chovat se méně nápadně, zejména v standardních situacích. Nicméně, v stresových situacích nebo po užití psychoaktivních látek se jejich nevhodné reakce a impulzivní chování opět projeví. Termín "chronický" je často spojen s recidivou, což je známka poruchy osobnosti. Vzhledem k těmto faktorům je doporučeno oddělit tyto osoby od ostatních vězňů, zejména od těch s labilní osobností nebo mentální slabostí. (Veteška, Fischer, 2020, s. 64-65)

Mentálně insuficientní typ osobnosti, se vyznačuje nízkým intelektem a jsou zde zařazeni jedinci, kteří mají nižší až výrazně podprůměrnou úroveň rozumových schopností. Trestná činnost nebývá promyšlená, je pro ni příznačná jednoduchost, primitivnost a přímočarost. Při skupinové aktivitě často dominují a řídí ostatní. Jejich sociální dovednosti odpovídají jejich intelektuálním schopnostem, které mohou být pod průměrem nebo se

pohybují v hranicích mentální retardace. Tyto osoby často spáchají násilné trestné činy, někdy i sexuálně motivované. Pokud se delikt má stát důkazem o osobnosti pachatele, je pravděpodobné, že motivace bude primitivnější a čin bude snadněji odhalitelný. Proto je větší počet těchto jedinců vězněných v zařízeních péče. Studie potvrzují nižší úroveň inteligence u vězněných osob. Vzhledem k jejich vyšší sugestibilitě a náchylnosti k nekritickému a bezděčnému přejímání názorům je nutné zaměřit se na ochranu těchto jedinců a eliminaci negativních vlivů věznění. (Čírtková 2004, s. 73)

Typ jedince s deviantní socializací je takový, který přijímá sociální normy své skupiny, avšak tyto normy jsou v rozporu s normami celé společnosti. V tomto případě můžeme nejvíce pochybovat o existenci psychologických rozdílů mezi delikventy a normální populací, neboť chování těchto jedinců je ovlivňováno deviantními normami. Specializované intervence obvykle nejsou účinné, protože tito lidé dobře spolupracují. Dosáhnout pozitivních změn v jejich chování od dětství do dospělosti je obtížné. Jedním z účinných přístupů je rozvoj pracovních dovedností, které mohou pomoci s právním a finančním povědomím, což nabízí naději na pozitivní změny. Zejména finanční gramotnost je klíčová pro úspěšné zvládnání každodenních situací. (Veteška, Fischer, 2020, s. 66)

Osobnosti s psychotickým typem jsou pachatelé, kteří trpí vážnými duševními poruchami, zejména psychózou, v době, kdy spáchají trestný čin. Tyto trestné činy jsou obvykle násilné povahy, a jejich motivace je obtížná k pochopení pomocí běžných měřítek. Otázka motivace za trestným činem je komplexní a soustředí se na pochopení různých vnitřních a vnějších faktorů, které vedly k takovému jednání v dané situaci. Většinou jim nelze udělit trestní sankci, ale může být podroben například ústavní ochranné léčbě nebo v přísnějších případech pobytu v detenčním ústavu. Jedinci s masivní psychotickou poruchou nejsou běžně předmětem odborného zacházení podle popsané typologie. Je důležité si uvědomit, že psychické abnormality popsané u jednotlivých typů nejsou rozhodujícími faktory motivace k trestnému chování. Motivace k trestným činům je složitou otázkou, která závisí na interakci různých vnitřních a vnějších faktorů. Stejně duševní a behaviorální poruchy se vyskytují i u lidí, kteří se nestávají delikventy. (Čírtková 2004, s. 73–74).

3.6 Negativní vlivy ve vězeňském prostředí

Uvěznění představuje velmi náročnou životní situaci, která s sebou přináší řadu zásadních změn. V extrémně stresujících okolnostech mohou být změny postoje a osobnosti jedince velmi dramatické. Adaptace na vězeňské prostředí ovlivňuje hodnoty, normy a standardy chování a často představuje překážku návratu trestaného do společnosti. Dlouhodobý pobyt ve vězení může vést k dočasné změně některých osobnostních vlastností, včetně zvýšení hostility nejen ve vztahu k ostatním, ale i k sobě samému, a k nárůstu míry introverze. Nedostatek hlubších citových vazeb mezi spoluvězni posiluje tendenci uzavírat se do sebe. Riziko sebevražděného chování je zvýšené zejména v období po uvěznění, a uváděná míra sebevražděnosti je až třináctkrát vyšší než v běžné populaci. Proto je důležité hledat vhodná opatření k prevenci zhoršování psychického stavu odsouzených. Podle některých výzkumů uvádějí vězni častěji negativní změny, jako je ztráta soukromí (autonomie), odloučení od blízkých osob (rodiny, přátel), nutnost podřízení se stanovenému režimu a ztráta zaměstnání. Přestože většina jedinců před nástupem do vězení nepracuje, negativní jevy ve věznicích jsou patrné. (Veteška, Fischer, 2020, s. 103)

Ve věznicích se objevují jevy, které jsou v rozporu se snahami o korekci chování a postojů odsouzených a jejich odchodu z kriminální kariéry. Proto pobyt odsouzených ve věznicích nese i určité negativní jevy a rizika, mezi které dle Hendrycha (2010) patří:

- Nebezpečí vzájemné demoralizace samotných vězňů („druhý život“ odsouzených, proces věznění).
- Negativní vliv donucovacího prostředku na odsouzeného, který posiluje otrlost, lhostejnost a podlézavost.
- Roztržení sociálních vztahů, nejen neúžasných, ale zejména sociálně prospěšných (rozpad rodiny).
- Sociální stigma spojená s pobytem ve vězení, což brání resocializaci a narušuje volné vlastnosti vězňů, jako je sebeovládání, samostatnost, schopnost rozhodovat se a ukázněnost, přičemž výchova k nesamostatnosti a heteronomní morálce nahrazuje tyto vlastnosti.
- Zvýšená míra komplexu méněcennosti, zejména u mladistvých.
- Zvýšené zadlužení.

- Zkušenosti s homosexuálním stykem a nebezpečí přenosných chorob.

Podmínky výkonu trestu odnětí svobody mnozí penologové, penitenciární psychologové a pedagogové považují za desocializační spíše než resocializační. Ztráta základní sociální vazby na rodinu často vede k hledání zázemí v homogenních kriminálních skupinách, což vede k fixaci na „vězeňské známosti“. Za spolupůsobení zvyku vězeňského prostředí dochází ke zvýšené nesamostatnosti a neschopnosti nalézt a udržet si stabilní zaměstnání při zadlužení. Délka pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody má zásadní vliv na ztrátu rodinného prostředí, což je nepříznivě ovlivněno. Toto jednání se často označuje jako anomální. Anomální chování, může být rozděleno do několika kategorií. Jedná se o chování připomínající duševní poruchu, jako je hypochondrie, hysterie nebo výrazná deprese, které se často projevují somatizací. Dalšími formami jsou reakce na krizi spojenou s uvězněním nebo jinými osobními krizemi, například strachem z budoucnosti, zmateností nebo lítostí, často vyplývající z rodinných problémů nebo ztráty blízké osoby. Další kategorií je účelové a protestní chování, jako jsou sebevražedné aktivity s nátlakovým podtextem, sebepoškození nebo odmítání potravy. Patří sem i šikanování, násilné jednání a trestné činy, stejně jako další formy agrese, například ničení majetku. Selhání se může projevit nekázní, odmítáním povinností nebo pasivní rezistencí, a odchylky v uspokojování potřeb, zejména sexuálních. Délka pobytu ve vězení je indikátorem míry ovlivnění kriminálním prostředím, které chápeme jako konformitu s vězeňským prostředím. Zásadní roli hraje délka jednotlivých trestů a časový odstup mezi obdobími na svobodě. (Sochůrek, 2007, s. 6-8)

3.7 Propuštění z výkonu trestu

Přechod jednotlivce z výkonu trestu odnětí svobody zpět do běžného života na svobodě, ačkoli často očekávaný a vysněný, je považován za velmi náročnou životní situaci. Zkušenosti naznačují, že nestačí jen snaha o návrat do společnosti a dodržování zákonů. Člověk, který strávil několik měsíců nebo let izolován od běžného společenského života, musí být pečlivě připraven na návrat a vyrovnání se s nároky života ve společnosti. (Černíková, 2005, s. 149)

Na oddíl výstupu jsou umístěni odsouzení, kteří mají být propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody, zejména ti, jimž byl uložen trest na dobu delší než tři roky. Tito odsouzení jsou umístěni na výstupní oddíl přibližně šest měsíců před plánovaným propuštěním. Tento oddíl

slouží i pro odsouzené s kratším trestem, kteří nemají dostatečné sociální zázemí a potřebují intenzivní pomoc při přípravě na návrat do běžného života. Cílem výstupního oddílu je zejména zmírnit negativní dopady dlouhodobého pobytu ve vězení a připravit odsouzené na samostatný život tím, že je teoreticky i prakticky připraví na zvládnutí základních dovedností pro sebeobsluhu a praktické činnosti. Odsouzený může být propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody v následujících případech: uplynula doba uloženého trestu, byla udělena milost prezidentem republiky nebo ministrem spravedlnosti, došlo k amnestii, soud vydal písemné nařízení o propuštění na svobodu, propuštění nařídil státní zástupce nebo soud rozhodl o podmíněném propuštění. V den propuštění je provedena lékařská prohlídka, odsouzenému jsou vráceny jeho věci a doklady totožnosti a obdrží potvrzení o propuštění. Propuštění probíhá ve všech věznicích v čase od 8:00 do 16:00 hodin. (Raszková, Hoferková, 2018, s. 110)

Myšlenka pomoci osobám, které byly vězněny nebo pobývaly v institucích určených pro vykonání jiných soudních sankcí, má hluboké kořeny. Pomoc a péče poskytovaná lidem po návratu z vězení do běžného života na svobodě, a později i po vykonání jiných sankcí, je označována jako postpenitenciární péče. (Černíková, 2005, s. 149)

4 Sociální práce jako profese

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na klíčové téma celé práce. Domnívám se (nebo lze se domnívat), že míru využitelnosti a efektivity oboru soc. práce do značné míry ovlivňuje forma společenského zřízení. Demokratické země na rozdíl od autoritativních, vytvářejí soc. práci funkční podmínky pro její realizaci a naopak.

„Sociální práce je profese založená na praxi a akademická disciplína, která podporuje sociální změny a rozvoj, sociální soudržnost a posílení a osvobození lidí. Principy sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektu k rozmanitosti jsou pro sociální práci ústřední. Sociální práce, podložená teorií sociální práce, společenských věd, humanitních věd a domorodých znalostí, zapojuje lidi a struktury do řešení životních výzev a zvyšování blahobytu. Výše uvedená definice může být rozšířena na národní anebo regionální úrovni.“ (IFSW, 2014, s. 21)

Dle této definice je tedy sociální práce profesí i vědním oborem, propojuje odborné znalosti a praktické činnosti, je založena na specifických hodnotách, působí na jedince i společenské struktury a v neposlední řadě je primárně zaměřena na sledování obecného cíle, kterým je podporovat sociální změnu i rozvoj, sociální soudržnost, zmocnění a osvobození lidí. (Havlíková a kol., 2021, s.14)

Sociální práci také můžeme chápat jako specializovanou činnost, kterou vykonáváme vůči jednotlivcům, skupinám nebo komunitám, s cílem přesvědčit je k přehodnocení svých postojů a chování a aktivnímu řešení svých problémů. Proces sociální práce lze prakticky rozčlenit do následujících fází: identifikace problému, analýza jeho příčin, společné hledání potenciálních řešení, definování možností pomoci, zhodnocení přínosů a rizik navržených opatření, volba konkrétního řešení, poskytování podpory při dosažení zvoleného řešení a v neposlední řadě také prevence zhoršení situace klienta a případné plánování krizové intervence v případě změny situace nebo prohloubení problému. Paralelně s tímto procesem dochází k analýze a syntéze informací o klientovi, jeho prostředí a dalších relevantních faktorech, což umožňuje tvorbu prognózy dalšího vývoje a posilování adaptability a emancipace klienta a jeho rozhodovacích schopností. (Novosad, 2003, s. 24)

Hlavním cílem moderní sociální práce je poskytovat strukturovanou a cílenou podporu klientovi či klientům. V důsledku ekonomizace společenského prostředí se čím dál více prosazují komisionářské a agenturní modely práce s klienty, které vycházejí z předpokladu, že existuje široká škála sociálních služeb od různých poskytovatelů, z nichž si klient může vybrat podle svých skutečných potřeb. Vztah mezi poskytovatelem a klientem je chápán jako dohoda, podobná vztahu mezi firmou a zákazníkem, což umožňuje klientovi svobodně vybírat z nabízených služeb a vytvářet tak konkurenční prostředí, které podporuje poskytování optimálních služeb. Je však důležité si uvědomit, že sociální služby nejsou komoditou, a kromě uspokojení fyzických a materiálních potřeb klienta se také zaměřují na jeho emocionální, psychosociální a komunikační potřeby. Někteří klienti, jako jsou senioři, psychiatricky nemocní nebo těžce mentálně postižení, mohou mít obtíže s navigací v systému sociálních služeb nebo s vyjádřením svých potřeb. Sociální práce vychází jako obor z různých disciplín, včetně medicíny, sociologie, psychologie, pedagogiky, práva, etiky, filozofie, kulturní antropologie, politologie, demografie, etnografie a ekonomie. (Mátel, 2019, s. 79)

4.1 Sociální práce s osobami ve výkonu trestu a po výstupu z VTOS

Myšlenka kontinuální sociální péče u jedinců páchajících trestné činy během trestního řízení a po jeho skončení začala být realizována na podnět sociálních kurátorů po amnestii prezidenta republiky na počátku 90. let. Předtím sice existovala spolupráce sociálních kurátorů s pracovníky tehdejších nápravně výchovných ústavů, ale neměla systematický charakter a individuální přístup k odsouzeným byl spíše iniciativou sociálních pracovníků ve věznicích. Kontinuální sociální péče zahrnuje práci s klientem ve všech fázích trestního řízení, včetně soudního procesu a výkonu trestu. Jejím cílem je navázání vzájemného socioterapeutického vztahu s klientem za účelem ovlivnění jeho osobnosti tak, aby byla posílena nebo vytvořena pozitivní sociální vazba k okolí a aby nedocházelo k jeho sociální izolaci. Mezi hlavní oblasti patří práce s rodinou klienta, omezování vlivu sociálně patologických skupin na klienta a poskytování pomoci při zajišťování kontaktů s institucemi v rámci zdravotní péče a jiných běžných záležitostí. Kontinuální sociální péče umožňuje řešit problémy obviněných a odsouzených s co největším předstihem před jejich propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody, čímž se minimalizují následky jejich nepříznivé situace. Cílem je, aby klient danou

situaci akceptoval a vycházel z ní při budování svých životních perspektiv. (Černíková, 2005, s. 153)

Právním základem pro průběžnou sociální práci s pachateli trestných činů, a to i dlouho před jejich propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody, je aktuální vyhláška MPSV č. 182/1991 Sb., která stanovuje okruh jedinců, kteří mají nárok na podporu. Tato podpora se zejména týká osob propouštěných z výkonu trestu odnětí svobody a jedinců s podmíněně odloženým trestem, a to jak před, tak po jejich propuštění, když potřebují pomoc s překonáním negativních sociálních dopadů. Tím dochází k přeměně dosavadní péče po propuštění z vězení na nepřetržitou péči. Systém kontinuální sociální péče vyžaduje úzkou spolupráci mezi sociálními pracovníky Vězeňské služby ČR, kurátory pro mládež a dalšími sociálními kurátory s rozšířenou působností nebo středisky sociální prevence. K dosažení tohoto cíle je klíčová vzájemná informovanost obou skupin sociálních pracovníků. Odsouzeným jedincům je poskytována pomoc již před propuštěním pomocí speciálních postupů a programů, které jim usnadňují přechod z vězeňského života do občanského života ve společnosti. Úkolem výstupního oddělení je zajistit jedincům zacházení, které jim umožní předvídat obtíže spojené s přechodem do civilního života. (Veteška, Fischer, 2020, s. 128)

4.2 Metody sociální práce

Rozlišovat metody, techniky a metodiky sociální práce není snadné, neboť jejich definice není jednoznačná a přesná. Etymologicky vychází pojem "metoda" z řeckého výrazu "methoda", což obecně označovalo cestu k dosažení cíle. V latině se ustálil termín "methodus" pro označení vědeckého postupu. V širším slova smyslu zahrnuje metoda způsob, pravidla a postupy jakékoli činnosti či jednání, od jednoduchých akcí až po celkové koncepty života a světa. Někteří autoři zdůrazňují, že metody a cíle sociální práce jsou stejné ve všech typech služeb a charakterizují metodu jako uspořádání různých činností směřujících k dosažení určitého cíle. V sociální práci je metoda prostředek, jak dosáhnout stanoveného cíle skrze plánovanou sociální činnost při práci s jednotlivci, skupinami, komunitami nebo institucemi. Je to postup, jak analyzovat a řešit sociální problémy na různých úrovních. Teoretické poznatky sociální práce se uplatňují v praxi prostřednictvím metod sociální práce, což jsou specifické typy intervencí a aktivit používaných sociálními pracovníky. Ty zahrnují práci s jednotlivci,

skupinami, komunitami, administrativu, výzkum, politiku, plánování, terapii a další. (Mátel, 2019, s. 77-78)

Sociální pracovníci používají specifické postupy při své práci, které jsou zaměřeny na určitý cíl nebo skupinu lidí. Tyto postupy mohou zahrnovat poskytování materiální pomoci, poskytování poradenství, plánování, provádění výzkumu a tvorbu politiky. Cílovou skupinou mohou být jednotlivci, rodiny, skupiny, komunity nebo celá veřejnost. Definice metod sociální práce musí být dostatečně flexibilní, aby pokryla širokou škálu sociálních potřeb. Tyto metody zahrnují různé postupy a techniky, které sociální pracovníci využívají při komunikaci a interakci s lidmi a skupinami. (Kappl, 2004, s. 44)

4.3 Přístupy v sociální práci

Přístup v sociální práci je preferované nastavení sociálního pracovníka nebo organizace, které vychází z konkrétních teoretických koncepcí. Převážně na rozhodnutí sociálního pracovníka závisí výběr a použití metod. Pokud by tomu tak nebylo, sociální práce by se mohla stát pouze mechanickou činností, která by se řídila pouze technickými znalostmi metod a technik sociální práce. Při své práci jsou sociální pracovníci ovlivněni vlastními zkušenostmi, filozoficko-náboženskými přesvědčeními a osvojenými teoretickými koncepty. Pokud skupina lidí sdílí podobná východiska, mohou vytvořit instituci, která bude rozvíjet osobitý étos. Tento přístup ovlivní i odbornou činnost, kterou vykonávají. V takovém případě mluvíme o přístupu. (Mátel, 2019, s. 128)

Dle Novosada (2003) rozlišujeme následující přístupy, avšak nejedná se o úplný výčet:

- **Přístup orientovaný na osobu**, který vychází z existenciální filozofie a teorií osobnosti C. Rogerse. Tento přístup je nevedoucí a zaměřuje se na vytvoření příznivých podmínek, jako je kongruence, empatie a bezpodmínečné přijetí, které pomáhají klientovi rozvíjet vnitřní schopnosti a sebezlepšování.
- **Behaviorální přístup**, spojený s behaviorálními teoretickými koncepty, který zdůrazňuje učení se jako základní faktor chování. Poradenský vztah je vzdělávací a rychle směřuje k změně s měřitelnými výsledky.

- **Dynamický přístup**, který se zaměřuje na určení současného chování klienta na základě minulosti a využívá princip kauzality. Poradenský vztah připomíná vztah lékaře a pacienta.
- **Experienciální přístup**, vycházející z humanistické tradice, který vnímá člověka jako aktivní bytost s potenciálem pro růst. Zaměřuje se na dosažení vyššího stavu vědomí klienta a podporuje klienta k sebeuvědomění a objevení jeho potenciálu.
- **Úkolově orientovaný přístup**, založený na teorii krátkodobé psycho-sociální intervence, který pomáhá klientům a pracovníkům stanovit si konkrétní, měřitelné a dosažitelné cíle.
- **Systémový přístup**, který se opírá o systémové teorie a zdůrazňuje vzájemné vztahy mezi různými prvky a faktory vlivu v prostředí sociální práce.
- **Sociálně-ekologický přístup**, který umožňuje sociálním pracovníkům i klientům soustředit se na tři dimenze: člověka, prostředí a jejich vzájemné vztahy, s cílem podporovat růst, rozvoj a adaptivní kapacity lidí.
- **Antiopresivní přístup**, který reaguje na systémové nerovnosti a prostřednictvím analýzy zdrojů útlaku a intervencí usiluje o změnu situace a postavení jednotlivců nebo skupin.
- **Konstruktivistický přístup**, vycházející z teorie konstruktivismu, který zdůrazňuje aktivní roli jednotlivce a význam jeho interakce s prostředím a společností.

4.4 Cíle sociální práce

„Nejstručněji je možné sociální práci definovat tím, že napomáhá začleňování znevýhodněných lidí do společnosti. Cílem sociální práce je jistá míra a jistá kvalita sociálního fungování těchto lidí. Náročnějším cílem může být dosažení nebo udržení určité kvality života, ještě ambicióznějším cílem pak profilování životní strategie.“ (Matoušek, 2022, s.11)

Základním úkolem a oblastí činnosti sociálních pracovníků je ovlivňování problematických interakcí mezi těmito dvěma "světy" s cílem aktivně řešit životní výzvy a zlepšovat blahobyt jednotlivců a komunit. Současně sledují obecný cíl podpory sociální změny a rozvoje, sociální soudržnosti a osvobození jednotlivců. Sociální pracovníci by měli působit

jak na osoby nebo skupiny v obtížných životních situacích (například terapeuticky, vzděláváním, poskytováním zdrojů, prostřednictvím pomoci a poradenství), také by však měli ovlivňovat společenské systémy a struktury a usilovat o jejich změnu, pokud jsou v rozporu s uvedenými hodnotami sociální práce. To mohou dělat například prostřednictvím advokacie, aktivismu, účasti na rozhodování obecních zastupitelstev, medializace systémových nerovností a připomínkování zákonů. Důležité je si uvědomit, že "společenskými systémy/strukturami" se rozumí pravidla a očekávání, jimž jsou lidé vystaveni, aniž by se na jejich tvorbě podíleli. Tato pravidla a očekávání se projevují nejen na makroúrovni, ale i na mezoúrovni a mikroúrovni interakcí mezi "klienty" a "systémy". Z hlediska kvalitního výkonu sociální práce je nezbytné, aby jak teoretici, tak praktici v sociální práci uznali skutečnost, že v dnešním měnícím se světě a podmínkách nelze očekávat jednoduchá řešení. Sociální pracovníci proto nemohou přistupovat k ovlivňování interakcí rutinním způsobem a používat pouze "předpřipravené sady" metodik. Je důležité uplatňovat flexibilní přístup a společně s klienty dojednat cíle, postupy a nástroje, aby bylo dosaženo kontrolovatelnosti a transparentnosti v poskytování pomoci. Sociální práce si klade za cíl aktivně přispívat ke zlepšení životních podmínek jednotlivců, rodin, skupin a komunit. Tento cíl zahrnuje poskytování podpory při překonávání obtíží, posilování jejich schopností a zdrojů potřebných k řešení problémů a dosahování jejich plného potenciálu pro život plný radosti a spokojenosti. Zároveň se sociální práce snaží o dosažení změn ve společnosti, které směřují k větší sociální spravedlnosti, rovným příležitostem a respektu k lidské důstojnosti. (Havlíková a kol., 2021, s. 14-15)

4.5 Multidisciplinární tým

Multidisciplinární tým je dle Hrdé (2018) skupina lidí, kteří spolupracují na dosažení určitého cíle nebo cílů. Každý člen týmu sdílí odpovědnost za dosažení těchto cílů. Tým je charakterizován vlastní dynamikou a vzájemnou závislostí mezi jeho členy. Každý člen týmu má svou definovanou roli, kterou plní, a v některých případech může plnit i více rolí. Cíle týmu by měly přispívat k naplnění vize organizace a tým má sdílenou identitu, zahrnující normy, zvyklosti a pravidla. Multidisciplinární spolupráce znamená, že dva nebo více sociálních a zdravotnických profesí pracují společně v týmu na dosažení společných cílů. V rámci multidisciplinárního týmu má sociální pracovník následující úkoly:

- Přináší do týmu své specializované znalosti a pohled na sociální práci, což zahrnuje právní, sociální, psychologické a etické aspekty péče o klienty.
- Hraje klíčovou roli v komunikaci a koordinaci mezi různými profesionálními členy týmu, včetně sdílení informací a plánování péče.
- Spolupracuje na hodnocení potřeb klientů a navrhování příslušných intervencí nebo podpůrných opatření v rámci multidisciplinárního přístupu.
- Podílí se na plánování a realizaci péče pro klienty, která je nejúčinnější a nejvhodnější vzhledem k jejich potřebám.
- Poskytuje klientům podporu, poradenství a psychosociální pomoc, aby jim pomohl zvládat životní výzvy a dosahovat svých cílů.
- Spolupracuje s ostatními členy týmu na identifikaci a řešení systémových problémů, které mohou ovlivňovat péči a podporu poskytovanou klientům.

Celkově sociální pracovník zastává klíčovou roli v multidisciplinárním týmu, kde využívá své odborné znalosti k poskytování podpory a koordinaci péče pro klienty v rámci integrovaného přístupu.

4.6 Penitenciární a postpenitenciární péče

„V oblasti penitenciární a postpenitenciární péče, působí několik, v řadě ohledů odlišných skupin institucí a organizací. Ty často sledují velmi rozdílné cíle, zpravidla mají také odlišně vymezený okruh osob, na něž se při své práci zaměřují.“ (Bareš, 2018, s. 8)

Penitenciární péče věnuje pozornost jedincům v trestu odnětí svobody. Cílem je usnadnit jejich reintegraci do společnosti a připravit je na propuštění. Provedení je svěřeno odbornému personálu věznic, včetně sociálních pracovníků, a metody jsou individuálně přizpůsobeny potřebám jednotlivých osob. Součástí jsou i programy zacházení. Po této péči následuje fáze postpenitenciární péče, která se věnuje osobám propuštěným z výkonu trestu. Penitenciární péče věznic zahrnuje podporu a péči poskytovanou vězňům během jejich pobytu. Obsahuje rozmanité služby a aktivity, které podporují rehabilitaci, resocializaci a prevenci recidivy. Klíčové aspekty zahrnují zdravotní péči, vzdělávání, pracovní příležitosti a sociální podporu. Resocializační programy nabízejí aktivity k přizpůsobení se životu ve společnosti a

prevenci recidivy. Cílem penitenciární péče je podpora rehabilitace a resocializace vězňů a jejich příprava na úspěšný návrat do společnosti po propuštění. (Tomeš, 2011, s. 36)

Naopak postpenitenciární péče je poskytování sociálních služeb propuštěným z vězení. Může být chápána jako druh sekundární a terciární prevence v širokém spektru, zahrnující prevenci recidivy, relapsu alkoholu nebo drog a nevhodného sociálního chování. Je to specifická oblast sociální péče o jedince, který prošel trestním řízením a výkonem trestu nebo ochranným léčením a výchovou. Postpenitenciární péče vychází z poznatků a postupů sociální práce. Hlavním cílem je reintegrace jedince do společnosti, tedy jeho začlenění do skupiny, ze které se vyčlenil trestnou činností. Může být dobrovolná, kdy se jedinec rozhodne pro ni (například skrze kurátora nebo neziskové organizace), nebo nedobrovolná, kdy je nařízena (například prostřednictvím podmínek podmíněného propuštění). Nedobrovolná forma často podléhá zákonem stanoveným pravidlům a podmínkám, částečně omezuje klienta. Dobrovolná forma obvykle nemá pevná pravidla a závisí na svobodném rozhodnutí klienta o začátku a ukončení péče. (Sochůrek, 2007, s. 47-49)

Důvody pro důležitost existence penitenciární péče byly definovány například Černíkovou (1997) následovně:

- Cíle penitenciárního procesu nejsou vždy dosaženy nebo jsou nedostatečně stanoveny, a jedinec potřebuje odbornou pomoc a péči k adaptaci na nové podmínky běžného života a k integraci do společnosti.
- První dny po propuštění jsou obdobím sociální rekonvalescence, během kterého jedinec obnovuje sociální dovednosti, získává korektivní zkušenosti a postupně se integruje do společnosti. V této době může být potřeba odborné péče, zejména v individuálních případech, protože jedinec může snadno podlehnout negativním vlivům.
- Nejčastější recidiva nastává během prvního roku po propuštění nebo po absolvování ochranného léčení.
- Jedinec může prožívat krizi během prvních dnů na svobodě.
- Může se objevit větší bezradnost při řešení problémů, konfliktů, prožívání obav a úzkosti, což může vést k nevhodnému sociálnímu chování.
- Může docházet k problémům s překonáváním stigma spojeného s kriminalitou.

- Důsledky zvyklosti na život ve vězení, kde se jedinec naučil, že běžný život klade větší nároky na rozhodování a nesení důsledků za své chování.
- Jedinec může prožívat sociální vykořeněnost po dlouhodobých a opakovaných obdobích odnětí svobody, což může vést k úbytku sebeúcty, pesimismu ohledně životní reality a obtížím nalézt smysl života v každodenní realitě.
- Mohou se objevit problémy spojené s obnovením nebo vytvořením nových partnerských vztahů.
- Obnovení rodičovské role a adekvátní vztahy k dětem mohou přinést další výzvy.
- Je nutné obnovit nebo vytvořit nové materiální podmínky života, včetně profesionálního plánování.

Konkrétní opatření postpenitenciární péče přispívají k celkovému účinku resocializace, která již začala během výkonu trestu odnětí svobody. Pokud je postpenitenciární péče pouze formalizovaná nebo jsou její instituce nedostatečně financovány, může být pravděpodobně ztracena energie a úsilí, které odborníci v oblasti sociální práce investují v rámci programu zacházení ve věznicích.

Dle Hendrycha (2010) jsou obvyklými, ale zároveň nejnütnějšími nástroji postpenitenciární péče:

- podpora při hledání a zprostředkování bydlení
- poskytnutí základního finančního zabezpečení
- podpora při hledání zaměstnání
- pomoc při začlenění do sociálního prostředí
- poskytování odborného sociálně-právního poradenství

5 Sociální pracovník

Od popisu oboru se v páté kapitole dostáváme k jeho aplikaci v praxi, prostřednictvím profese sociálního pracovníka. Již v roce 1992 nalezneme zmínku o tom, že pod pojem „sociální pracovník“ se nachází osoba, která absolvovala vyšší odborné či vysokoškolské studium a je trénována ve vědeckých metodách řešení složitých problémů v mezilidských vztazích. V České republice upravuje kvalifikační předpoklady pro výkon sociální práce zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. (Mátel, 2019, s. 24)

Pracovník se v oblasti sociální práce pohybuje ve velmi rozmanitých prostředích a spolupracuje s různými skupinami lidí. Jeho aktivity zahrnují práci s klienty a jejich rodinami, kde se často zaměřuje na celkový rodinný kontext a potřeby. Dále se angažuje s přirozenými skupinami, jako jsou skupiny mládeže na městských sídlištích, kde může poskytovat podporu a řešit problémy v rámci této komunity. Sociální pracovník také interaguje s uměle vytvořenými skupinami, jako jsou třídy ve školách nebo skupiny lidí žijících v ústavech sociální péče či ve vězení. Jeho role může zahrnovat poskytování poradenství, podporu a sledování pokroku jednotlivců v těchto prostředích. Kromě toho, pracovník spolupracuje s organizacemi, buď přímo řídí činnosti agentur poskytujících sociální služby, nebo jako odborník vstupuje do organizací a pomáhá řešit problémy, které vyžadují jeho odborné znalosti, například formou supervize nebo poradenství. Dalším důležitým aspektem práce sociálního pracovníka je spolupráce s místními komunitami, kde se snaží identifikovat potřeby a poskytovat podporu v rámci daného společenství. Někdy může být sociální pracovníkem zapojen do procesu tvorby zákonů a nařízení, kde svými odbornými znalostmi přispívá k tvorbě politik a případně se vyjadřuje jako kritik k návrhům, které podle jeho názoru neodpovídají potřebám a realitě terénu. Taková práce vyžaduje komplexní porozumění sociálním potřebám a schopnost efektivně komunikovat s různými zainteresovanými stranami. (Matoušek, 2008, s. 13)

5.1 Předpoklady a kompetence k výkonu profese

Profese sociálního pracovníka vyžaduje určité osobnostní vlastnosti. K nim patří emocionální stabilita, pružnost, rozhodnost, objektivnost, kritičnost myšlení, iniciativa, schopnost překonávat překážky, vysoká motivace a pozitivní vztah k práci, a odolnost vůči

zátěži. Důležitá je také schopnost sebereflexe a sebepoznání. Osobnost sociálního pracovníka zahrnuje komunikační schopnosti a hluboký vztah k lidem, zejména empatii a sociální cit. Empatie je schopnost vcítit se do prožívání jiného člověka a je důležitá pro sociální a emocionální vývoj, který ovlivňuje chování vůči ostatním a sociální vztahy. Další důležité schopnosti sociálního pracovníka zahrnují sociální citění, sebereflexi, sebeovládání a autenticitu. V psychologii platí, že vztah mezi klientem a pracovníkem je klíčem k úspěchu intervence. Proto je důležité, aby sociální pracovník byl schopen být autentický a ukazovat své pocity. Kromě používání teorií a metod při přímé práci s klientem je nezbytné si také uvědomovat své vlastní myšlenky, pocity, postoje, zkušenosti a osobní historii, což má vliv na výkon sociální práce. Kultivace vlastní osobnosti a sebepoznání jsou proto nezbytné pro efektivní sociální práci. (Mátl, 2019, s. 28-29)

Dle Matouška a kol. (2008) jsou kompetence sociálního pracovníka klíčové pro výkon profesní role. Americká Rada pro vzdělávání v sociální práci definuje několik klíčových kompetencí pro absolventy magisterského programu sociální práce:

- Kritické myšlení a aplikace teorie v praxi.
- Práce v souladu s etickými principy a respekt k odlišnostem.
- Profesionální využití vlastní osobnosti.
- Porozumění a strategie proti tlaku a dosahování sociální a ekonomické spravedlnosti.
- Znalost historie a současné podoby sociální práce.
- Práce s cílovými skupinami a specifickými problémy.
- Analýza biopsychosociálních faktorů a jejich vliv na jedince a sociální systémy.
- Analýza sociální politiky a schopnost ovlivňovat politické zásady.
- Hodnocení výsledků výzkumu a jejich aplikace v praxi.
- Zhodnocení vlastní a kolektivní činnosti.
- Komunikace s různými typy klientů, kolegy a veřejností.
- Poskytování supervize a konzultací.
- Práce ve struktuře organizace a prosazování organizačních změn.

V České republice byly kompetence sociálního pracovníka definovány Havrdovou (1999) a zohledňovaly britské standardy a praktické zkušenosti týmu. Tyto kompetence zahrnovaly: rozvoj komunikace, plánování a orientace, podpora soběstačnosti, poskytování služeb, přispívání k organizaci, profesionální rozvoj. Každá kompetence má definovaná kritéria, která jsou nezbytná pro plnění pracovní role. Například kompetence "Poskytování služeb" zahrnuje znalost metod poskytování služeb, dodržování dohodnutých postupů, hodnocení účinnosti intervencí a organizaci zdrojů pro poskytování pomoci.

5.2 Specifické činnosti sociálního pracovníka Vězeňské služby

Sociální pracovník ve Vězeňské službě je dle Raszkové a Hoferkové (2014) specialistou, jehož úkolem je poskytovat pomoc obviněným nebo odsouzeným při obnovení sociálních vztahů s jejich blízkými a řešit jejich sociální situaci. Provádí dvě základní formy poradenství – individuální a skupinové, přičemž každá má své specifika. Individuální poradenství se liší od skupinového především svou multidisciplinárností. Na nástupním oddělení sociální pracovník vypracovává sociální diagnostiku a během výkonu trestu odnětí svobody v rámci programu zacházení poskytuje sociálně-výchovnou péči. Na výstupním oddělení se zaměřuje na konkrétní činnosti a úkoly pro reintegraci do běžného života. Mezi činnosti sociálního pracovníka patří:

- shromažďování a ověřování informací důležitých pro vypracování sociální anamnézy, včetně sociální rodinné situace, vztahů v rodině, vzdělání, profesní přípravy, sociálních vztahů v širším prostředí a dalších aspektů,
- zjišťování podmínek a faktorů ovlivňujících sociální vývoj obviněného nebo odsouzeného,
- spolupráce s rodinou a hledání podnětů k pozitivní změně chování,
- spolupráce se sociálním kurátorem a společenskými organizacemi za účelem sociální intervence,
- pomoc při hledání zaměstnání a ubytování,
- zprostředkování kontaktu se sociálním kurátorem,

- vytváření podmínek pro navázání příznivých sociálních kontaktů a vztahů s určitým společenstvím,
- podněcování jedince k pozitivnímu rozvoji sociálních dovedností,

Sociální pracovník ve vězeňském prostředí je tedy odborný zaměstnanec oddělení, jehož hlavním úkolem je provádět samostatnou sociální práci, která se zaměřuje zejména na hladký přechod odsouzených do běžného občanského života. Při své práci dbá na zajištění a dodržení standardů kvality poskytovaných sociálních služeb. Je podřízen vedoucímu oddělení výkonu trestu a zároveň je odborným poradcem ředitele věznice v oblasti sociálně právních aspektů výkonu trestu a v oblasti přechodu odsouzených do běžného občanského života. Sociální pracovník při práci s odsouzenými plní samostatně a různorodým způsobem především úkoly, jako je spolupráce při vypracovávání koncepce zacházení s odsouzenými, tvoření návrhu vnitřní diference odsouzených, společně s ostatními odbornými zaměstnanci pracuje na konkrétních programech zacházení se svěřenými odsouzenými, přičemž potřebně spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, hodnotí účinnost programů zacházení, navrhuje jejich úpravy, poskytuje samostatné sociálně právní poradenství a provádí výchovnou a poradenskou činnost pro odsouzené. Zajišťuje kontinuální sociální práci, udržuje pravidelné pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími, jak v místě věznice, tak i v místě trvalého pobytu odsouzených; prostřednictvím zprostředkovává pravidelné sledování vývoje dítěte, o které se stará odsouzená žena ve věznici, příslušnému orgánu sociálně právní ochrany dětí. (Hendrych, 2010, s. 64-65)

6 Duchovní služba vězeňských kaplanů

Duchovní služba v průběhu trestního řízení se v novodobém vězeňství připojuje k sociální práci, speciální pedagogice nebo psychologii a šestá kapitola doplní popis tohoto nástroje v rámci penitenciární péče. Náboženství sehrálo klíčovou roli při transformaci a vývoji moderního českého vězeňství, přičemž kořeny duchovní péče sahají hlouběji než k samotným počátkům formování moderních společností. Duchovní služba dnes již neodmyslitelně patří k vězeňství, ne vždy tomu ale tak bylo. Nicméně zlomovým obdobím historiky je považováno 19. století, kdy se formovaly základy moderní penitenciární péče, k nimž se Vězeňská služba České republiky hlásí dodnes. Ani dva totalitní režimy, které měly vliv na vývoj českého vězeňství, nedokázaly úplně vymýtit náboženství z mříží našich věznic. Náboženství odolalo nacistickým i komunistickým perzekucím a prostřednictvím postupné institucionalizace a profesionalizace našlo cestu ke kvalitnímu provozu a stalo se důležitou a respektovanou součástí vězeňského každodenního života. Náboženství je tak možné považovat za jeden z hlavních pilířů vězeňských systémů v mnoha různých světových regionech, a české prostředí není v tomto ohledu výjimkou. (Dirga, Váně, 2023, s. 17)

Odnětí svobody tedy představuje závažný zásah do života jedince, a většina odsouzených si v této době klade existenciální otázky týkající se viny, smyslu života a možnosti odčinění škody. Důležitou roli v tomto procesu hraje spiritualita, která umožňuje vnímání řádu světa, struktury vztahů a zákonitostí. Většina lidí potřebuje duchovní podporu zejména v krizových situacích, kdy ztrácí jistoty a hledá oporu. Tato podpora se výrazně projevuje v pastorační ve věznicích, kde kaplan, spolu s dalšími odborníky, jako je speciální pedagog nebo psycholog, poskytuje podporu jednotlivcům bez ohledu na jejich náboženské přesvědčení. Spiritualita hraje klíčovou roli ve zvládnutí těžkých životních otázek, zejména těch týkajících se viny (Martínek, 2022, s. 20-21).

Náboženství ve věznicích nabývá různých forem a projevů, vyjádřených různými způsoby. Oblast víry vnímáme jako prostor, kde se zobrazují různé aspekty vězeňského života. Od doby, kdy se zločin stal nedílnou součástí lidské společnosti, existuje trestání za porušení pravidel. V podstatě ve všech civilizacích hrálo náboženství klíčovou roli v rámci trestání, odstrašování a v modernějším smyslu i při prevenci. Stejně tak právní zdůvodnění výkonu trestu

často vycházelo z náboženských textů nebo ustálených duchovních principů. (Dirga, Váně, 2023, s. 37)

Výkon trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence je většinou vnímán lidmi, kteří tuto zkušenost prožívají, jako extrémně obtížné období v jejich životech. Člověk je izolován od svých blízkých, nemá kontrolu nad svými rozhodnutími, nemůže si vybrat místo pobytu, životní nebo pracovní aktivity, ani lidi, kteří mu budou blízcí. Toto období bývá velmi stresující, a ne každý dokáže překonat tyto výzvy bez externí podpory. Křesťanská církev považuje za svou povinnost pomáhat lidem v těžkých životních situacích bez ohledu na jejich vyznání, etnický původ, národnost, věk nebo pohlaví. I když společnost, která dodržuje společenská pravidla, může nesouhlasit s poskytováním péče odsouzeným, církev se s tímto názorem neshoduje a vnímá svou povinnost nabídnout pomoc těm, kteří ji potřebují (Martínek, 2022, s. 16-17).

S tím velmi úzce souvisí i fakt, že ve věznicích mohou vznikat negativní jevy, které kontrastují se snahou o nápravu chování odsouzených. Mezi ně patří vzájemná demoralizace vězňů, rozpad sociálních vztahů, sociální stigma, ovlivnění vůle vězňů, pocit méněcennosti, zadluženost a zkušenosti s homosexuálními vztahy. Někteří odborníci tvrdí, že podmínky ve věznicích mají spíše desocializační než resocializační účinky. Ztráta sociálních vazeb na rodinu může vést k hledání nových vztahů mezi odsouzenými, což zvyšuje závislost na vězeňském prostředí (Hendrych, 2010, s. 36-37).

Vězeňská správa zaměstnává příslušníky ozbrojených složek, kteří jsou ve služebním poměru, a civilní pracovníky, kteří jsou v pracovním poměru. Kaplan patří mezi civilní zaměstnance, což ho zařazuje do skupiny odborných pracovníků, jejichž hlavním úkolem je ovlivňovat osoby ve vazbě s cílem vytvořit pozitivní podmínky pro jejich budoucí životní cestu. Kaplan se věnuje především provádění bohoslužeb a náboženských rituálů, individuálním konzultacím, pastoračním návštěvám, vedení studijních hodin k výkladu náboženských textů, zajišťování duchovní a náboženské literatury, pořádání přednášek a diskusí, konání hudebních koncertů a přípravě odsouzených na propuštění (Martínek, 2022, s. 57-62).

Zaměstnanci věznic byli dlouhou dobu opomíjenou skupinou, ale jejich význam pro každodenní realitu za mřížemi a pro životy vězněných osob je nezpochybnitelný. To platí

zejména v případě víry, kde se vězeňští kaplani a kaplanky stávají hlavními zástupci duchovního světa, který je skryt za zdmi vězeňských zařízení. (Dirga, Váně, 2023, s. 139)

Kaplan ve věznicích není pouze duchovním vůdcem, ale i klíčovým partnerem v poskytování podpory v obtížných situacích. Jeho práce zahrnuje nejen bohoslužby a náboženské obřady, ale také individuální konzultace, pastorační návštěvy a organizaci aktivit podporujících sociální integraci. Pro mnohé vězně se kaplan stává první osobou, které se svěřují s problémy či myšlenkami na sebevraždu. Duchovní podpora se často stává klíčem k nalezení vnitřní rovnováhy a klidu (Martínek, 2022, s. 22-24).

Hlavním cílem duchovní služby ve věznicích je podporovat lidi, kteří přišli o vnější svobodu, aby našli vnitřní svobodu tím, že najdou smysl své situace a svého života. Cesta k tomuto cíli je spojena s vírou. Tato víra nemusí nutně být křesťanská, ale musí být alespoň zkušeností nějakého absolutního horizontu, který je mimo naši smyslovou zkušenost a zároveň projevuje osobní zájem o nás, ví o každém našem činu, slovu i myšlence a propojuje je s vnějším světem. Pokud se k této obecné duchovní zkušenosti přidá víra v Ježíše Krista jako Božího Syna, který nám přináší spásu a odpuštění hříchů, pak i pachatelé vážných zločinů mohou zažít vnitřní obrácení a stát se novými lidmi. (Martínek, 2022, s. 201).

Empirická část

7 Výzkumné šetření

Výběr metody a výzkumné techniky byl ovlivněn velmi omezenými podmínkami, které umožňujeme režimové zařízení vojenského charakteru. Nutno dodat, že studentské bádání za zdmi věznic je stále považováno za výjimečnou příležitost, což je zatím velké mínus pro získávání relevantních poznatků o českém vězeňství.

7.1 Metodologie výzkumného šetření

Tato část bakalářské práce se zaměřuje na zkoumání metod sociální práce s lidmi ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) a jejich efektivity při přípravě odsouzených na život po propuštění. Cílem je přinést konkrétní poznatky z praxe a odpovědět na hlavní výzkumnou otázku: „Zda odsouzení využívají pomoci sociálního pracovníka a do jaké míry jim jejich intervence pomáhá v přípravě na výstup z VTOS a po výstupní období.“ Jsou zde prezentovány výsledky výzkumného šetření, které bylo provedeno prostřednictvím kvalitativních metod. Data byla sbírána pomocí polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníky ve vybraných vězeňských zařízeních. Polostrukturované rozhovory umožnily získat hlubší vhled do zkušeností a názorů respondentů na poskytované služby a jejich dopad na přípravu na život po propuštění.

Empirická část také zahrnuje diskusi nad zjištěními, kde jsou výsledky interpretovány a zasazeny do širšího kontextu existující literatury. Na závěr jsou prezentovány výsledky a doporučení pro praxi sociální práce ve věznicích, které vycházejí z výzkumného šetření. Cílem této empirické části je poskytnout ucelený pohled na současnou praxi sociální práce ve věznicích a přispět k lepšímu pochopení role sociálních pracovníků při podpoře odsouzených v přípravě na jejich reintegraci do společnosti.

7.2 Hlavní cíl a výzkumné otázky šetření

Výzkumné otázky musí být vždy v souladu s cílem výzkumu. „Cíl výzkumu a výzkumné otázky jsou základem připravovaného výzkumného projektu. Vzájemně na sebe navazují. Orientují výzkum potřebným směrem, určují výzkumnou strategii. " (Mišovič, 2019, s. 69)

Jak je již výše zmíněno hlavním cílem této bakalářské práce je, zda odsouzení využívají pomoci sociálního pracovníka a do jaké míry jim jejich intervence pomáhá v přípravě na výstup z VTOS a po výstupní období. Pro naplnění výzkumného cíle jsem si stanovila hlavní výzkumnou otázku (HVO) a tři specifické výzkumné otázky (SVO).

- **Hlavní výzkumná otázka (HVO):** „Zda odsouzení využívají pomoci sociálního pracovníka a do jaké míry jim jejich intervence pomáhá v přípravě na výstup z VTOS a po výstupní období.“
- **Specifická výzkumná otázka (SVO1):** Jaký je aktuální stav využívání služeb sociálního pracovníka odsouzenými ve věznicích?
- **Specifická výzkumná otázka (SVO2):** Jakým způsobem sociální pracovníci podporují rehabilitaci odsouzených?
- **Specifická výzkumná otázka (SVO3):** Jaký má vliv podpora rodiny na úspěch rehabilitace odsouzených a jak mohou sociální pracovníci tuto podporu efektivně integrovat do svých intervencí?

7.3 Výzkumný vzorek

Pro zajištění výzkumného vzorku jsem se zaměřila na kontakty se sociálními pracovníky působícími ve věznicích po celé České republice. Sběr kontaktů nebyl jednoduchý, nicméně se mi podařilo získat relevantní informace. Prvním krokem bylo procházení webových stránek Vězeňské služby, kde jsem hledala kontaktní údaje na ředitele jednotlivých věznic. Následně jsem těmto ředitelům zasílala e-maily, ve kterých jsem jim představila účel mého výzkumu a požádala je o spolupráci. Avšak, i přes tuto snahu, mnoho se mnoho věznic nechtělo účastnit výzkumného projektu, ať už z nedostatku času nebo z jiných organizačních důvodů. I

přesto jsem se pokusila navázat kontakt s co nejvíce sociálními pracovníky a nabídla jim možnost jak online, tak i osobního setkání, aby bylo možné se podrobněji seznámit s cíli i průběhem výzkumu a následně pak zhotovit rozhovory. Po každé, když se jednalo o osobní setkání v dané věznici, bylo nezbytné sehnat povolení o vstupu, které vydával přímo ředitel věznice.

Při sestavování výzkumného vzorku byla uplatněna metoda samovýběru, kde byla potenciálním účastníkům poskytnuta možnost rozhodnout se, zda se chtějí zapojit do výzkumu či nikoli. (Miovský, 2006, s.56) Tím se vytvořilo prostředí, kde měli jednotlivci svobodu rozhodnout o své účasti. Tato metoda se však do jisté míry překrývá s metodou záměrného výběru, neboť pozornost byla zaměřena pouze na sociální pracovníky ve věznicích, což Miovský (2006) popisuje jako selekci účastníků na základě konkrétních kritérií a vlastností.

Výzkumný vzorek tedy tvoří 6 respondentů – sociálních pracovníků. Níže je uvedena stručná charakteristika všech sociálních pracovníků, kteří se podíleli na rozhovoru. Jména respondentů jsou v rámci zachování anonymity pozměněna.

- 1. respondent Jaroslav – jako sociální pracovník působí 7 let.
- 2. respondent Martin – jako sociální pracovník působí 27 let.
- 3. respondentka Karolína – jako sociální pracovnice působí 16 let.
- 4. respondentka Petra – jako sociální pracovnice působí 25 let.
- 5. respondentka Tereza – jako sociální pracovnice působí 15 let.
- 6. respondent Tomáš – jako sociální pracovník působí 3 roky.

7.4 Metoda a technika sběru dat

V této bakalářské práci bylo využito kvalitativní šetření, konkrétně za pomoci polostrukturovaného rozhovoru, k získání hlubšího vhledu do problematiky sociální práce s lidmi ve výkonu trestu odnětí svobody. Kvalitativní přístup byl zvolen pro svou schopnost zachytit složité aspekty a kontexty zkoumaného jevu a umožnit detailní zkoumání názorů, postojů a zkušeností respondentů. „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o

názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ (Creswell In Hendl, 2005, s. 50)

Výzkumné šetření bylo prováděno prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru, který poskytuje flexibilitu, umožňuje upravit průběh i obsah rozhovoru dle konkrétní situace a reakcí respondentů. Tato metoda zahrnuje předem připravený seznam otázek, které jsou respondentům položeny, avšak pořadí otázek může být v průběhu upraveno. Každý rozhovor probíhal individuálně a byl zaznamenáván se souhlasem respondentů. Během rozhovoru jsem se snažila podporovat otevřenou a důvěrnou atmosféru, aby respondenti měli prostor sdělit své názory, postoje a zkušenosti. „U polostrukturovaného interview tedy máme definované tzv. jádro interview, tj. minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat. Máme tak určitý stupeň jistoty, že všechna tato témata probrána skutečně budou. Na toto jádro se pak nabaluje množství různých doplňujících témat a otázek, které se tazateli jeví jako smysluplné, či vhodně rozšiřující původní zadání.“ (Miovský, 2006, s. 160).

7.5 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

Tato podkapitola přináší shrnutí výsledků výzkumného šetření. Klíčovým cílem bylo odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, která byla formulována následovně: „Zda odsouzení využívají pomoci sociálního pracovníka a do jaké míry jim jejich intervence pomáhá v přípravě na výstup z VTOS a po výstupní období.“

K dosažení odpovědi na tuto hlavní výzkumnou otázku bylo definováno a analyzováno několik specifických výzkumných otázek. Tyto specifické otázky významně přispěly k celkovému porozumění problematice a umožnily detailní vhled do různých aspektů souvisejících s využíváním pomoci sociálních pracovníků odsouzenými, stejně jako do jejich efektivity při přípravě na propuštění a adaptaci po propuštění.

SVO1 zní: Jaký je aktuální stav využívání služeb sociálního pracovníka odsouzenými ve věznicích?

Toto shrnutí se zaměřuje na hodnocení služeb poskytovaných sociálními pracovníky ve věznicích na základě odpovědí získaných od šesti sociálních pracovníků. Cílem bylo zjistit

aktuální stav využívání těchto služeb odsouzenými, identifikovat nejčastější důvody vyhledávání pomoci, pochopit faktory ovlivňující využívání služeb, identifikovat překážky, které brání odsouzeným v přístupu k těmto službám, a zjistit, zda existují specifické skupiny odsouzených, které využívají služby častěji než ostatní.

Na základě výpovědí sociálních pracovníků je zřejmé, že zájem o služby ve věznicích je velmi vysoký. Všichni pracovníci potvrdili, že odsouzení vyhledávají jejich pomoc denně. Tento vysoký zájem svědčí o tom, že potřeba těchto služeb je enormní a řada odsouzených aktivně hledá pomoc či podporu při řešení svých problémů. Respondenti identifikovali několik hlavních důvodů, proč odsouzení jejich pomoc vyhledávají.

Nejčastějším důvodem jsou dle sociálních pracovníků finanční problémy. Odsouzení často potřebují pomoc při řešení dluhů, žádostech o sociální dávky a celkovém finančním plánování. Sociální pracovníci jim pomáhají vyřídit potřebné formality a poskytnout rady ohledně hospodaření s penězi, což je zásadní pro jejich stabilizaci po propuštění. Dalším velmi častým důvodem je žádost o pomoc při komunikaci s rodinou. Ta je pro mnohé odsouzené klíčová, neboť udržování kontaktu s blízkými může významně přispět k jejich lepším psychickém rozpoložení a motivaci k pozitivním změnám.

Právní otázky tvoří další významnou oblast, ve které dle výpovědí respondentů odsouzení vyhledávají pomoc. Mnoho z nich potřebuje asistenci při řešení právních problémů, které se týkají jejich případu nebo budoucího života po propuštění. Sociální pracovníci jim pomáhají orientovat se v právních záležitostech, což může zahrnovat kontaktování právníků, přípravu na soudní jednání nebo řešení administrativních záležitostí.

Příprava na propuštění je rovněž klíčovým důvodem, proč odsouzení vyhledávají pomoc sociálních pracovníků. Tento proces zahrnuje zajišťování bydlení, zaměstnání a další formality nutné pro úspěšnou reintegraci do společnosti. Sociální pracovníci poskytují praktickou pomoc a podporu, aby odsouzení mohli co nejlépe zvládnout přechod zpět do běžného života. V poslední řadě nesmíme opomenout ani kontaktování pomáhajících organizací. Odsouzení často potřebují pomoc s kontaktováním různých organizací, které jim mohou poskytnout další podporu. Tyto organizace mohou zahrnovat neziskové organizace, církevní skupiny nebo komunitní centra, která nabízejí různé formy pomoci a podpory.

Služby sociálních pracovníků ve věznicích jsou nezbytné a často využívané. Odsouzení se na ně obracejí především při řešení osobních, rodinných a finančních problémů, přípravě na propuštění a při komunikaci s úřady. Faktory ovlivňující využívání těchto služeb zahrnují rodinné a finanční záležitosti, osobní motivaci odsouzených a jejich důvěru v sociální pracovníky. Překážky, které brání přístupu k těmto službám, zahrnují především nedostatečnou kapacitu sociálních pracovníků. Nejčastějšími uživateli těchto služeb jsou sociálně a finančně slabší jedinci, mladší odsouzení a ti, kteří mají napjaté rodinné vztahy nebo nemají žádné zázemí mimo věznici.

S touto otázkou velmi úzce souvisí i druhá specifická otázka, která se zabývá podporou sociálních pracovníků směrem k odsouzeným, jelikož zajištění efektivní podpory je klíčové pro úspěšné zvládnutí problémů, kterým odsouzení čelí jak během výkonu trestu, tak při jejich následné reintegraci do společnosti. Sociální pracovníci musí být schopni nejen poskytovat nezbytnou pomoc, ale také budovat důvěru a motivaci mezi odsouzenými, což vyžaduje hluboké porozumění jejich individuálním potřebám a problémům.

SVO2 zní: Jakým způsobem sociální pracovníci podporují rehabilitaci odsouzených?

Sociální pracovníci ve věznicích zhodnotili efektivitu svých intervencí při přípravě odsouzených na výstup z výkonu trestu odnětí svobody jako převážně pozitivní a efektivní. Mnozí z nich uvádějí, že díky těmto intervencím odsouzení získávají potřebné dovednosti a informace, které jim umožňují úspěšně se integrovat do společnosti po propuštění. Tato efektivita se projevuje konkrétními výsledky, jako je snížení recidivy a zlepšení kvality života propuštěných jedinců. Zpětná vazba od odsouzených a sledování míry úspěšnosti reintegrace po propuštění potvrzují významný pozitivní dopad těchto intervencí.

Sociální pracovníci doporučují odsouzeným po propuštění vyhledat pomoc kurátora a úřadu práce, přičemž záleží na individuální situaci každého jedince. Důležité je zjistit, zda mají odsouzení kam jít, potřebují-li pomoc s hledáním zaměstnání nebo jinou sociální podporu. Spolupráce s různými organizacemi, jako jsou PMS, Sananim, Romodrom, Volonté, A-GIGA a další, je zásadní pro zajištění komplexní podpory a asistence při reintegraci po výstupu z VOTS.

Zpětnou vazbu od odsouzených získávají sociální pracovníci prostřednictvím rozhovorů, pravidelných dotazníků a spolupráce s externími organizacemi. Tento proces jim umožňuje analyzovat úspěšnost poskytovaných služeb a průběžně zlepšovat jejich kvalitu. Osobní zpětná vazba od odsouzených je velmi cenná, protože poskytuje důležité informace o jejich potřebách a preferencích, které mohou ovlivnit efektivitu sociální práce. Odsouzení mají různé potřeby a preference ohledně sociální práce během a po výkonu trestu. Nejčastěji potřebují pomoc při řešení finančních problémů, komunikaci s rodinou, plánování budoucnosti a hledání zaměstnání. Důležitá je také emocionální podpora a pomoc při zvládnutí stresu a dalších psychických problémů. Mnozí odsouzení oceňují individuální přístup a možnost sdílet své obavy a plány do budoucna. Udržování kontaktu s rodinou a blízkými, domlouvání návštěv, zajišťování posílání balíčků a finančních prostředků od rodiny patří mezi priority odsouzených.

Celkově lze dle výpovědí říci, že sociální pracovníci ve věznicích hrají klíčovou roli při přípravě odsouzených na život po propuštění. Jejich práce je velmi cenná a má často pozitivní dopad na životy odsouzených, a to jak během výkonu trestu, tak i po jejich propuštění. Na to navazuje i problematika týkající se podpory rodiny odsouzených.

SVO3 zní: Jaký má vliv podpora rodiny na úspěch rehabilitace odsouzených a jak mohou sociální pracovníci tuto podporu efektivně integrovat do svých intervencí?

Dle výpovědí respondentů mají různorodé přístupy k zapojování rodin odsouzených do procesu rehabilitace, přičemž hlavním nástrojem je pravidelná komunikace prostřednictvím telefonických hovorů, osobních setkání a korespondence. Udržování kontaktu s rodinami odsouzených považují za klíčový prvek úspěšné rehabilitace, protože rodinné vazby mohou významně přispět k motivaci odsouzených a jejich úspěšné reintegraci do společnosti. Někteří pracovníci zdůrazňují, že pravidelné návštěvy a podpora ze strany rodiny mohou výrazně zlepšit vyhlídky odsouzených po propuštění.

Zároveň je jasné, že rodinná podpora není vždy snadná ani samozřejmá. Někteří respondenti uvedli, že rodiny občas mají nerealistické očekávání nebo složité vztahy, což může proces rehabilitace komplikovat. Sociální pracovníci se však snaží těmto rodinám pomoci pochopit, jak mohou být nejefektivněji nápomocní, a nabízejí jim potřebné informace a rady.

Někteří odsouzení mají špatné vztahy s rodinou, což může být překážkou, avšak pracovníci se snaží pracovat i s těmito komplikovanými situacemi.

Četnost a způsob komunikace s rodinami odsouzených, jak vyplývá z rozhovorů se značně liší podle individuálních potřeb a situací. Někteří pracovníci jsou v pravidelném kontaktu s rodinami, jiní komunikují spíše sporadicky, podle toho, jaké problémy odsouzení řeší. Celkově lze říci, že podpora rodiny je považována za důležitou pro úspěšnou rehabilitaci odsouzených, přičemž silné rodinné zázemí poskytuje emocionální podporu a stabilitu, které jsou nezbytné pro úspěšnou reintegraci po propuštění. Rodiny mohou rovněž nabídnout praktickou pomoc při hledání bydlení a zaměstnání a pomoci odsouzeným zvládat náročné situace.

7.6 Diskuze

Při sběru dat jsem využívala audiozáznam, který podle Miovského (2006) zachycuje veškerou mluvenou interakci, intonaci hlasu a další zvukové prvky. Tento záznam je autentický, jelikož přesně dokumentuje průběh situace. Následně jsem rozhovory přepsala do textové podoby, abych mohla provést analýzu dat. Všechny rozhovory jsem tedy přepsala a následně vytiskla. Miovský (2019) definuje doslovný přepis jako přesnou transkripci, která je časově náročná a slouží pro analýzu obsahu.

Pro analýzu jsem zvolila techniku otevřeného kódování, při které se text rozděluje na jednotky a ty jsou pak označeny specifickými kódy. Kód je pojmenování, které charakterizuje určitý aspekt textu. Nakonec byly kódy seskupeny do kategorií podle jejich vzájemné podobnosti nebo vnitřní souvislosti (Švaříček & Šed'ová, 2007).

Po kódování a kategorizaci vzniklo šest kategorií, které sloužily k shrnutí hlavních výsledků práce. Názvy kategorií vycházejí z oblastí, ke kterým se respondenti nejčastěji vyjadřují.

7.6.1 Motivace k výkonu profese

Odpovědi respondentů na téma motivace k výkonu profese sociálního pracovníka ve vězeňském zařízení poskytuje zajímavý pohled na různé motivy a zkušenosti jednotlivých

pracovníků. Každá odpověď se lišila. První respondent, který pracuje jako sociální pracovník ve věznici již sedmým rokem, zdůrazňuje svou schopnost využít své dovednosti a pomáhat lidem v těžkých situacích. Jeho motivace je založena na osobním přesvědčení a profesním poslání: *„Vystudoval jsem vysokou školu se zaměřením na sociální práci. Po studiu jsem nejprve pracoval v nízkoprahovém denním centru pro lidi bez domova. Přestěhování mě přimělo hledat nové pracovní příležitosti, a tak jsem se rozhodl pro práci sociálního pracovníka ve vězeňském zařízení. Tato práce mi umožňuje využít své dovednosti a zároveň pomáhat lidem v těžkých životních situacích.“*-

Druhý respondent, který pracuje ve vězeňském zařízení již 27 let, zdůrazňuje svou dlouholetou zkušenost a schopnost porozumět potřebám odsouzených *Ve vězeňském zařízení pracuji již 27 let, během nichž jsem prošel různými pozicemi. Tento dlouhý časový úsek mi umožnil důkladně poznat prostředí věznice, porozumět potřebám odsouzených a vyvinout efektivní přístupy k jejich podpoře a rehabilitaci. K tomu, abych mohl pracovat s odsouzenými, jsem potřeboval dodělat vysokoškolské vzdělání v oblasti sociální práce. Rozhodnutí stát se sociálním pracovníkem bylo ovlivněno mou touhou pomáhat lidem v náročných životních situacích a přinášet pozitivní změny do jejich životů. Kromě toho mě lákalo i finanční ohodnocení a stabilní pracovní doba, které tato pozice nabízela.*

Třetí respondent zdůrazňuje svou silnou potřebu pomáhat lidem již od dětství a vidí v práci ve vězeňském prostředí příležitost skutečně změnit životy *Už od dětství jsem měla silnou potřebu pomáhat lidem. Zajímalo mě, jak můžu využít své schopnosti a empatii k tomu, abych lidem v těžkých situacích nabídla podporu a vedení. Vězeňské prostředí představuje specifickou výzvu, kde mohu mít skutečný dopad na životy lidí, kteří často nemají žádné jiné zdroje podpory.*

Výpovědi zbylých tří sociálních pracovníků, kteří se podělili o své zkušenosti, vytvářejí podobný obraz. Jasně vystihují jejich silnou motivaci a odhodlání pomáhat druhým, což je pro ně základním hnacím motorem jejich práce. Jejich dlouhodobá angažovanost ve vězeňském prostředí svědčí o oddanosti a schopnosti vyrovnávat se s náročnými situacemi, které tato profese s sebou nese. Každý z nich má za sebou dlouhou řadu let pracovní zkušenosti, což naznačuje, že svou roli neberou na lehkou váhu a vnímají ji jako důležitou a smysluplnou. Tato shoda v přístupu k práci ukazuje na silnou profesní etiku a hodnoty, které tyto sociální pracovníky spojují a které je pohání k dosahování pozitivních změn ve životech odsouzených. Čtvrtý respondent, který již pracuje jako sociální pracovník ve věznici 25 let, ještě mimo jiné,

upozorňuje na rozmanitost své práce a schopnost řešit různé obtížné situace, což bere jako výzvy.

Z toho tedy vyplývá, že motivace k výkonu profese sociálního pracovníka ve vězeňském zařízení se odvíjí od osobních přesvědčení, dlouhodobé zkušenosti, silné potřeby pomáhat a schopnosti využít své dovednosti ke změně životů odsouzených.

7.6.2 Poskytované služby

V rámci poskytování služeb pro odsouzené se klade důraz na široké spektrum podpory, které zahrnuje sociální, finanční a právní poradenství. Jedním z klíčových aspektů této podpory je individuální přístup prostřednictvím osobních rozhovorů, které umožňují věnovat se specifickým potřebám každého jednotlivce. Jak uvádí jeden z respondentů, *"nejčastěji používám individuální rozhovory, protože umožňují vytvořit důvěrný a otevřený prostor pro odsouzené, kde mohou hovořit o svých problémech a potřebách."* Tato metoda je považována za velmi účinnou, neboť umožňuje přizpůsobit přístup konkrétním potřebám jednotlivce a poskytnout cílenou podporu.

Kromě individuálních rozhovorů jsou organizovány také skupinové aktivity, které podporují sociální dovednosti a komunitní spolupráci. Tato kombinace individuálního a skupinového přístupu umožňuje odsouzeným sdílet své zkušenosti a strategie pro zvládnání problémů, což napomáhá budování důvěry, motivace a dovedností nezbytných pro úspěšnou rehabilitaci. Jak jedna z odpovědí naznačuje, *"skupinové aktivity a workshopy jsou velmi efektivní, protože poskytují odsouzeným podporu vrstevníků a příležitost sdílet zkušenosti a strategie."*

Další důležitou oblastí poskytované podpory je řešení finančních a právních problémů spojených s trestním procesem. Odsouzeným je poskytováno dluhové poradenství a pomoc při komunikaci s věřiteli, stejně jako základní informace o právních otázkách týkajících se jejich situace. Jeden z respondentů popisuje svou práci jako *"pomoc odsouzeným s řešením jejich dluhů, komunikace s věřiteli, tvorba splátkových kalendářů a poskytování rad ohledně finančního hospodaření."*

Celkově lze tedy říci, že poskytování podpory pro odsouzené zahrnuje široké spektrum služeb s důrazem na individuální přístup prostřednictvím osobních rozhovorů a skupinových aktivit, řešení finančních a právních problémů, a udržení kontaktu s rodinou a podporu při řešení rodinných problémů. Respondenti z praxe uvádějí, že tato individuální a komplexní péče je klíčová pro úspěšnou rehabilitaci odsouzených. Jak říká jeden z nich, *"nejčastěji používám individuální rozhovory, protože umožňují vytvořit důvěrný a otevřený prostor pro odsouzené, kde mohou hovořit o svých problémech a potřebách. Tato citlivá a personalizovaná péče podporuje odsouzené nejen při řešení konkrétních problémů, ale také při budování důvěry a motivace potřebných pro jejich úspěšnou reintegraci do společnosti."*

Další důležitou součástí poskytované podpory jsou skupinové aktivity a workshopy, které, jak zdůrazňuje jeden z respondentů, *"poskytují odsouzeným podporu vrstevníků a příležitost sdílet zkušenosti a strategie pro zvládání problémů. Tyto aktivity nejenže posilují sociální dovednosti, ale také vytvářejí prostor pro sdílení a vzájemnou podporu, což může být pro odsouzeného klíčové při jeho cestě k rehabilitaci."*

Z výpovědí respondentů je patrné, že se všichni shodují na důležitosti poskytovaných služeb pro odsouzené. Tato shoda ukazuje na konzistentní a komplexní přístup, který je v praxi uplatňován. Respondenti zdůrazňují nejen rozmanitost služeb, ale také důležitost individuálního přístupu a personalizované péče.

7.6.3 Spolupráce s rodinami

Při analýze odpovědí respondentů týkajících se spolupráce s rodinami odsouzených je patrné několik klíčových bodů, které se opakují a zároveň nám poskytují cenné informace o přístupu k této problematice.

Prvním důležitým prvkem je zapojení rodiny do procesu rehabilitace prostřednictvím různých forem komunikace, včetně návštěv, telefonátů a korespondence. Jak uvádí jeden z respondentů, *"zapojení rodiny do procesu rehabilitace probíhá formou návštěv, telefonátů a korespondence,"* což svědčí o snaze udržet pravidelný kontakt mezi odsouzenými a jejich rodinami. Tento kontakt může podle druhého respondenta výrazně přispět k úspěšné reintegraci, přičemž je zdůrazněn vliv silného rodinného zázemí na tento proces.

Druhým klíčovým aspektem je poskytování informací a podpory rodinám odsouzených. Respondenti se shodují, že rodiny často vyjadřují zájem o situaci svých blízkých a hledají informace o možnostech podpory. Jedním z respondentů popisuje svou praxi takto: *"S rodinami odsouzených jsem také v kontaktu, často mi volají, aby se informovali o situaci svých blízkých. Snažím se je vyslechnout a poskytovat jim potřebné informace. Zároveň se však může stát, že rodiny mají nereálné požadavky, což vyžaduje citlivý přístup a snahu o porozumění jejich situaci."*

Dalším důležitým zjištěním je individuální povaha komunikace s rodinou. Každý případ je unikátní a vyžaduje specifický přístup. Respondenti uvádějí, že komunikace s rodinami je velmi individuální a závisí na konkrétní situaci odsouzeného. Jedna z odpovědí naznačuje, že *"komunikace s rodinou je velmi individuální a záleží na konkrétních potřebách a situaci. Podpora rodiny má velmi významný vliv na úspěšnost rehabilitace. Zároveň je však klademe důraz na to, že komunikace s rodinou musí být aktivní a podporovat nejen emocionální, ale i praktickou pomoc."* Tato individualizace přístupu reflektuje složitost rodinných vztahů a potřeb rodin v procesu rehabilitace.

Avšak jeden respondent ze šesti se tímto tvrzením úplně neztotožňuje. *Uvádí, že je to různé. Pro někoho nejsou motivací ani jeho vlastní děti, což je třeba pro mě absolutně nepochopitelné ale i s tím se snažíme pracovat."* Tato odlišná perspektiva naznačuje, že dynamika rodinných vztahů není vždy tak jednoznačná, jak by se mohlo zdát. Zdůrazňuje se tím důležitost individuálního přístupu k jednotlivým případům a nutnost respektovat různorodost motivací a dynamiky rodinných vztahů. Tato odpověď podněcuje k další reflexi nad tím, jak se různé faktory v rodinném prostředí mohou promítat do procesu rehabilitace odsouzených a jak mohou intervenční programy reagovat na tuto komplexnost.

7.6.4 Efektivita intervencí

Při zkoumání odpovědí respondentů lze pozorovat, že hodnocení účinnosti intervencí ve vězeňském prostředí se pohybuje od mírně pozitivního až po zcela pozitivní. Pět respondentů ze šesti se ve svých výpovědích téměř úplně ztotožňují. První dva respondenti zdůrazňují spolupráci s různými organizacemi postpenitenciární péče, která jim umožňuje poskytovat komplexní podporu odsouzeným, a tím je připravit na úspěšnou reintegraci do společnosti po propuštění. *„Spolupracujeme s různými organizacemi, které se specializují na dluhy, bydlení a*

zaměstnání, a proto hodnotíme naše intervence jako celkem pozitivní. Tato spolupráce nám umožňuje poskytovat komplexní podporu, která odsouzeným pomáhá připravit se na život po propuštění.“ Cílem je, co nejlépe připravit odsouzené na život po propuštění a zvýšit jejich šance na úspěšnou reintegraci do společnosti. Další respondent vypověděl: „Naše intervence jsou obecně velmi pozitivní a efektivní. Mnoho odsouzených díky nim získává potřebné dovednosti a informace, které jim pomáhají úspěšně se integrovat do společnosti po propuštění. Sledujeme míru úspěšnosti reintegrace odsouzených a zpětná vazba od nich naznačuje, že naše práce má významný pozitivní dopad.“

Čtvrtý a pátý respondent rovněž hodnotí intervence jako velmi pozitivní a uznávají náročnost a vyčerpávající povahu některých situací. *"Efektivitu našich intervencí hodnotím velmi pozitivně. I když se někdy setkáváme s náročnými a vyčerpávajícími situacemi, vidíme, že naše práce má významný dopad na životy odsouzených."* Zpětná vazba a úspěšné případy reintegrace podle nich dokazují, že jejich úsilí má smysl a přináší pozitivní výsledky.

Poslední respondent nyní tvoří výjimku. Poukazuje na význam zpětné vazby, která je často nedostatečná. *"Zpětná vazba je pro nás klíčová, ale skoro ji nemáme. Když propustíme odsouzeného, nemáme o něm žádné zprávy, až když se možná po letech vrátí. Téměř neexistuje žádný mechanismus zpětné vazby. Občas mám pocit, že veškerá naše práce přijde na zmar. Přesto se snažíme zaměřit na to, abychom co nejlépe odváděli svou práci. Nicméně chybí nám i péče po propuštění. Odsouzení, kteří strávili dlouhou dobu ve vězení, čelí obrovským výzvám při návratu do běžného života. Pokud sami nemají motivaci k pozitivní změně, je pravděpodobné, že budou opět upadat do starých vzorců chování. Moje odpověď možná trochu odbočuje od původní otázky, ale tyto aspekty jsou podle mého názoru také velmi důležité. Tento nedostatek zpětné vazby dle respondentky snižuje efektivitu práce. Přesto se snaží zaměřit na co nejlepší výkon při plnění svých povinností a intervencí s odsouzenými.*

Celkově lze konstatovat, že většina respondentů vnímá intervence jako pozitivní a efektivní, zejména díky spolupráci s externími organizacemi a důrazu na přípravu odsouzených na život po propuštění. Nicméně, jeden upozorňuje právě na potřebu lepší zpětné vazby a postpenitenciární péče, které by mohly dále zvýšit úspěšnost jejich práce.

7.6.5 Překážky a výzvy

Z těchto šesti odpovědí vyplývá, že při poskytování sociálních služeb odsouzeným se sociální pracovníci setkávají s různými překážkami a výzvami. První respondent zdůrazňuje administrativní překážky spojené s kontaktem s úřady mimo věznici, což může zpomalit proces řešení problémů. Na druhou stranu však také poukazuje na skutečnost, že služby více využívají sociálně a finančně slabší odsouzení, kteří nemají žádné nebo jen velmi omezené zázemí mimo věznici. *Někdy se setkáváme s překážkami, když je nutné kontaktovat úřady mimo věznici. Tyto úřady mohou provádět kroky, které nejsme schopni zprostředkovat přímo z věznice, což může zpomalit nebo zkomplikovat proces řešení problémů odsouzených.*

Druhý respondent zdůrazňuje finanční potřeby a rodinné problémy jako hlavní důvody, proč odsouzení vyhledávají sociální služby. Zároveň se zmiňuje o výzvě spojené s nízkým intelektem některých odsouzených, což může komplikovat komunikaci a porozumění jejich potřebám. *„Ano, pro mě je jednou z největších překážek nízký intelekt některých odsouzených, což komplikuje komunikaci a porozumění jejich potřebám. Někdy je složité jim vysvětlit určité postupy nebo požadavky, což může zpomalit celý proces řešení jejich problémů.“*

Třetí respondent upozorňuje na jazykové bariéry a předsudky vůči sociální práci jako další překážky, které mohou bránit přístupu k těmto službám. Současně potvrzuje, že nejvíce služeb využívají odsouzení s finančními a psychologickými problémy.

Další dva respondenti se shodují a poukazují na nedostatečnou kapacitu sociálních pracovníků vzhledem k vysokému počtu odsouzených. Jeden z nich uvádí že má na starosti 250 jedinců. *„To asi sama uznáte, že se nedá stíhat. Teda alespoň tak, aby to bylo na sto procent dobře odvedená práce.“* Tento fakt naznačuje značnou přetíženost sociálních pracovníků, kteří se snaží poskytnout služby pro vysoký počet odsouzených. Tato přetíženost může být jednou z hlavních překážek v poskytování individuální péče a podpory, kterou odsouzení potřebují. Nedostatek času a zdrojů může ovlivnit kvalitu poskytovaných služeb a zvýšit riziko, že někteří odsouzení nebudou dostávat potřebnou péči nebo podporu. Tato situace vyžaduje zvýšenou pozornost a podporu od nadřízených a institucí, aby se sociálním pracovníkům umožnilo lépe řešit tyto výzvy a překonávat překážky v poskytování sociálních služeb odsouzeným.

Šestá odpověď potvrzuje překážky jako je nízký intelekt či nedostatečné vzdělání a odlišný jazyk odsouzeného jedince. *„Jednou z hlavních překážek může být za mě například*

odlišný jazyk a pak to vše vázne na komunikaci. Samozřejmě je pak problém s méně chápavými či nevdělanými jedinci. Někdy se setkáváme s předsudky vůči sociální práci, což může rovněž bránit v přístupu k těmto službám.“

Je zřejmé, že překážky a výzvy v poskytování sociálních služeb odsouzeným jsou rozmanité a komplexní. Každý respondent zdůrazňuje různé aspekty těchto překážek, což ukazuje na nutnost multidimenzionálního přístupu k poskytování podpory těmto jedincům.

7.6.6 Změny v systému

Odpovědi respondentů na téma změn v systému vězeňství odhaluje několik klíčových bodů. Většina uvádí, že je nezbytné navýšení počtu sociálních pracovníků ve věznici, aby bylo možné efektivněji a individuálněji poskytovat péči odsouzeným. Tato změna by vyžadovala i finanční ohodnocení sociálních pracovníků, aby byli dostatečně motivováni k práci. *"Vzhledem k velkému počtu odsouzených na jednoho sociálního pracovníka bych doporučil navýšení počtu sociálních pracovníků ve věznic i lepší finanční ohodnocení sociálních pracovníků."* Jiná totožná odpověď zní následovně: *„Současný stav, kdy jeden sociální pracovník má na starost velký počet odsouzených, snižuje efektivitu individuální péče. Zvýšení počtu sociálních pracovníků by umožnilo lepší individuální přístup a kvalitnější podporu pro každého odsouzeného.“*

Další respondent podotýká potřebu změn v celém systému vězeňství, který považuje za protekční podnik a zdroj nespravedlnosti. Navrhuje, že by se měla zlepšit rozdělování financí a zvýšit spravedlnost v právech a povinnostech odsouzených. *„Na sociální práci jako takové bych mnoho neměnil, ale určitě bych změnil celý systém vězeňství. Vnímám to jako protekční podnik a vidím v něm obrovskou nespravedlnost ať už se to týká práv a povinností odsouzených vůči ostatním pracujícím a uspořádaně žijícím občanů až po nesmyslné rozdělování financí mezi výše postavenými.“*

Jiná odpověď navrhuje zlepšení možností vzdělávání a pracovních příležitostí pro odsouzené, aby měli lepší šance na úspěšnou reintegraci. Zároveň se opět zmiňuje o potřebě zvýšení počtu sociálních pracovníků pro poskytování lepší péče. *„Například bych zlepšil možnosti vzdělávání a pracovních příležitostí pro odsouzené, aby měli lepší šance na úspěšnou reintegraci po propuštění. Dále bych zvýšil počet sociálních pracovníků, aby mohli poskytovat*

individuálnější a intenzivnější podporu. “ Dále je pak posledním respondentem kladen důraz na zvýšení spolupráce mezi sociálními pracovníky a psychologickými poradci, aby byla poskytována komplexnější podpora odsouzeným. Také navrhuje vyšší mzdy a lepší pracovní podmínky pro zvýšení atraktivity povolání sociálního pracovníka. „*Naše práce sociálního pracovníka ve věznici vyžaduje vysokou míru empatie, trpělivosti a schopnosti efektivně komunikovat s různými typy lidí, často v náročných a stresujících situacích. Naším cílem je vždy podpořit odsouzené v jejich osobním rozvoji a připravit je na úspěšnou reintegraci do společnosti po propuštění. Významnou výzvou je také zvládnání administrativní zátěže a vyvážení individuální péče s potřebami celé skupiny. Důležité je také být neustále otevřený k novým metodám a technikám, které mohou zlepšit kvalitu poskytovaných služeb a přinést lepší výsledky pro odsouzené. Za mě je to tedy určitě zvýšení spolupráce mezi sociálními pracovníky, psychologickými poradci a asi bych i uvítala více supervizí a nějakou intenzivnější psychologickou podporu. Vyšší mzdy a lepší pracovní podmínky by mohly přilákat více kvalifikovaných a motivovaných sociálních pracovníků.*

Tendence v odpovědích naznačují u tří jednoznačnou shodu v potřebě změn v systému vězeňství, konkrétně ve zvýšení počtu sociálních pracovníků a zlepšení jejich pracovních podmínek pro lepší péči o odsouzené. Zbýlé tři odpovědi se liší a přichází s jinými návrhy k změnám v systému.

Tato kapitola poskytla podrobný pohled na motivaci, poskytované služby, spolupráci s rodinami, efektivitu intervencí, překážky, výzvy a potenciální změny v systému vězeňské sociální práce. Bylo zjištěno, že motivace k výkonu činnosti sociálních pracovníků ve vězeňském zařízení jsou zakořeněné v jejich osobních přesvědčeních a zkušenostech, přičemž klíčovou roli hrají touha pomáhat lidem. Poskytované služby jsou různorodé a zahrnují individuální i skupinové přístupy, řešení finančních či právních problémů, a podporu při rodinných záležitostech. Efektivita těchto intervencí je obecně hodnocena pozitivně, avšak je zde výrazná potřeba zpětné vazby a postpenitenciární péče. Spolupráce s rodinami odsouzených je považována za klíčovou pro úspěšnou reintegraci odsouzených do společnosti, i když je nezbytné zohlednit individuální povahu každého případu. Překážky, se kterými se sociální pracovníci setkávají, zahrnují administrativní problémy, jazykové bariéry, nízký intelekt odsouzených, předsudky vůči sociální práci a přetíženost pracovníků.

Doporučení zahrnují několik klíčových kroků. Prvním je zvýšení počtu sociálních pracovníků, protože současná přetíženost vede k omezené schopnosti poskytovat individuální péči. Navýšení počtu by umožnilo efektivnější a kvalitnější podporu odsouzeným. Dalším krokem je zlepšení finančního ohodnocení, což by mohlo zvýšit motivaci pracovníků a přitáhnout více kvalifikovaných odborníků do této oblasti. Je také nezbytné vytvořit mechanismy pro zpětnou vazbu a sledování odsouzených po jejich propuštění, aby bylo možné hodnotit dlouhodobou efektivitu intervencí a poskytovat potřebnou podporu i po návratu do společnosti. Rozvoj vzdělávacích a pracovních příležitostí pro odsouzené může výrazně přispět k jejich úspěšné reintegraci a snížení recidivy. Optimalizace komunikace s úřady mimo věznici a odstranění administrativních překážek by mohly zefektivnit řešení problémů odsouzených. Implementace těchto doporučení by mohla výrazně zlepšit efektivitu sociální práce ve vězeňském prostředí a přispět k lepší rehabilitaci a reintegraci odsouzených do společnosti.

8 Závěr

Tato bakalářská práce se zaměřila na analýzu trestu odnětí svobody, jeho výkonu a roli sociální práce v rehabilitaci odsouzených v České republice. Cílem bylo nejen popsat aktuální stav, ale také identifikovat možnosti zlepšení, které by mohly přispět k efektivnější reintegraci odsouzených do společnosti. Výzkum byl zaměřen na pochopení klíčových aspektů vězeňské sociální práce a jejího vlivu na odsouzené, s cílem nabídnout konkrétní doporučení pro zlepšení praxe.

Empirická část práce přinesla cenné poznatky o efektivitě sociální práce ve věznicích. Výzkumný vzorek tvořili sociální pracovníci působící ve Vězeňské službě České republiky, jejichž odpovědi byly analyzovány za účelem identifikace silných stránek a slabín současného systému. Z výsledků výzkumného šetření vyplynulo několik klíčových závěrů. Jedním z nich bylo, že současný počet sociálních pracovníků ve věznicích není dostatečný, což vede k přetížení a omezené schopnosti poskytovat individuální péči. Zvýšení počtu sociálních pracovníků by umožnilo efektivnější a kvalitnější podporu odsouzeným. Dalším významným zjištěním byla potřeba zlepšit finanční ohodnocení sociálních pracovníků, které by mohlo zvýšit jejich motivaci a přitáhnout více kvalifikovaných odborníků do této oblasti. V neposlední řadě je důležité zlepšit postpenitenciární péči. Je nezbytné vytvořit mechanismy pro zpětnou vazbu a sledování odsouzených po jejich propuštění, aby bylo možné hodnotit dlouhodobou efektivitu intervencí a poskytovat potřebnou podporu i po návratu do společnosti.

Výsledky tohoto výzkumu přispívají k hlubšímu porozumění potřebám odsouzených a nabízejí konkrétní doporučení pro zlepšení praxe sociální práce ve věznicích. Závěrem lze říci, že cíle práce byly naplněny. Získané poznatky mi poskytly hlubší vhled do problematiky vězeňské sociální práce a potvrdily její zásadní význam pro úspěšnou reintegraci odsouzených do společnosti. Tato zkušenost mě obohatila o nové poznatky a utvrdila v přesvědčení, že sociální práce ve věznicích je klíčovou součástí trestního systému, která si zaslouží další pozornost a podporu. Tato bakalářská práce tedy nejen analyzuje současnou situaci, ale také usiluje o přispění k diskusi o zlepšení podmínek pro efektivní sociální práci ve vězeňských zařízeních, což je klíčové pro úspěšnou reintegraci odsouzených do společnosti. Cíl práce se mi tedy dle mého názoru podařil úspěšně naplnit.

Seznam literatury

Publikace

BAREŠ, Pavel. *Rodinná situace v práci institucí věnujících se penitenciární a postpenitenciární péči*. Praha: VÚPSV, 2018. ISBN 9788074163241.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: (kriminologický pohled na terciární prevenci)*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2005. ISBN 80-7251-207-2.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Úvod do penologie*. 1.vyd. Praha, ČR: Sociálně právní institut, 1997, 112 s. učební text.

ČÍRTKOVÁ, L., 2004. *Forenzní psychologie*. Aleš Čeněk: Praha. ISBN 80-86473-86-4.

DIRGA, Lukáš; VÁNĚ, Jan; HLADÍK, Ondřej; NEDVĚDICKÝ, Kamil; ZHŘÍVALOVÁ, Petra et al. *Náboženství za mřížemi: stále(é) i nestálé*. Brno: Lukáš, 2023. ISBN 9788073641566.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 9788072031245.

HAVLÍKOVÁ, Jana; HUBÍKOVÁ, Olga; TRBOLA, Robert a MUSIL, Libor. *Kvalita výkonu sociální práce očima sociálních pracovníků*. Praha 7: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2021. ISBN 9788074164170.

HAVRDOVÁ, Zuzana. *Kompetence v praxi sociální práce: metodická příručka pro učitele a supervizory v sociální práci*. Praha: Osmium, 1999. ISBN 80-902081-8-5.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 807178303x.

HENDRYCH, Igor. *Vybrané kapitoly z penologie*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2010. ISBN 9788072485741.

HRDÁ, Karolína. *Multidisciplinární tým v akci*. [Praha]: [Domov Sue Ryder], [2018]. ISBN 9788090719002.

KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-163-7.

KAPPL, Miroslav. *Metody sociální práce s jednotlivcem*. Texty k sociální práci (Gaudeamus). Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 807041846x.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3.

MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I*. Praha 7: Granda Publishing, 2019. ISBN 9788027122202.

MATOUŠEK, Oldřich. *Strategie a postupy v sociální práci*. Praha: Portál, 2022. ISBN 9788026219521.

MATOUŠEK, Oldřich. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MARTINEK, Michael. *Duchovní služba ve věznicích*. Praha: Česká biblická společnost, 2022. ISBN 978-80-7545-122-4. *České vězeňství*, 1999, roč. 6, č. 2, příloha časopisu s. 59-78.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. *Psyché (Grada)*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

MIŠOVIČ, Ján. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. *Studijní texty (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Slon, 2019. ISBN 978-80-7419-285-2.

NETÍK, Karel; HÁJEK, Stanislav a NETÍKOVÁ, Daria. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Beckova skripta. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-177-6.

NOVOSAD, Libor. *Základy teorie a metod sociální práce*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003. ISBN 8070836873.

OREL, Miroslav. *Psychopatologie: nauka o nemocech duše*. 3., aktualizované a doplněné vydání. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-2529-6.

PETR, F. O vnitřní diferenciaci odsouzených a diferencované práci s nimi /návrh projektu/.

RASZKOVÁ, Tereza a SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie I: vězeňství*. Vydání: druhé, rozšířené a aktualizované. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. ISBN 9788074357169.

SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-287-6.

TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-868-5.

VETEŠKA, Jaroslav a FISCHER, Slavomil. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-0731-5.

Zákonná úprava

ČESKO. § 55 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník - znění od 1. 7. 2023. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010–2024 [cit. 31. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p55-1>.

ČESKO. § 85 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník - znění od 1. 4. 2024. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010–2024 [cit. 1. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p85-1>.